

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ВЗАЄМОДІЯ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ
МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0132-з
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
Ю. Ю. Герман

Керівник: старший викладач кафедри дошкільної та
початкової освіти, к. пед. н. _____ С. В. Сиваш

Рецензент: професор кафедри дошкільної та
початкової освіти, д. пед. н. _____ М. Д. Дяченко

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 20__ року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Герман Юлії Юріївні

- 1. Тема роботи:** «Взаємодія сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку»
керівник роботи Сиваш Сніжана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач затверджена наказом ЗНУ від 26 вересня №1504-с
- 2. Строк подання студентом роботи:** 28.11.2023 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити):** здійснити аналіз проблеми формування культури спілкування особистості у дослідженнях науковців; розкрити сутність та вікові характеристики формування культури спілкування молодших школярів в освітньому процесі; дослідити стан сформованості культури спілкування дітей молодшого шкільного віку в освітньому процесі; з'ясувати значення партнерської взаємодії сім'ї та школи у різних її проявах на формування взаємовідносин серед учнів в освітньому процесі; обґрунтувати педагогічні умови формування культури спілкування учнів початкових класів в освітньому процесі.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** графічний матеріал відсутній.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Сиваш С. В.	02.10.2022 р.	02.10.2022 р.
Розділ 1	Сиваш С. В.	04.11.2022 р.	04.11.2022 р.
Розділ 2	Сиваш С. В.	23.03.2023р.	23.03.2023р.
Висновки	Сиваш С. В.	07.09.2023р.	07.09.2023р.
Додатки	Сиваш С. В.	02.10.2023 р.	02.10.2023 р.

7. Дата видачі завдання: 02.10.2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень-листопад	виконано
2	Написання вступу	листопад	виконано
3	Написання першого розділу	грудень-березень	виконано
4	Написання другого розділу	квітень-вересень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	жовтень-листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ Герман Ю. Ю.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Сиваш С. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Зубцова Ю. Є.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 66 с., 55 джерел, 4 додатки.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та методично забезпечити взаємодію сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес формування культури міжособистісного спілкування дітей молодшого шкільного віку у взаємодії сім'ї та школи.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування культури міжособистісного спілкування дітей молодшого шкільного віку.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення наукових джерел.

Теоретичне значення: обґрунтовано методичні заходи, що забезпечують педагогічні умови формування культури міжособистісного спілкування дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення: розроблені рекомендації можуть бути використані на практиці педагогами початкових класів для формування культури міжособистісного спілкування дітей молодшого шкільного віку у взаємодії сім'ї та школи; програми підвищення педагогічної культури батьків як активних учасників формування основ культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку.

Галузь використання: заклади освіти.

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ, МОЛОДШИЙ ШКОЛЯР, ОСВІТА,
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ, ПОЧАТКОВА ОСВІТА, ПАРТНЕРСЬКА
ВЗАЄМОДІЯ

SUMMARY

Herman Y. Y. Interaction of family and school in the formation of a culture of interpersonal communication in primary school children

The qualification work consists of an introduction, 2 chapters, conclusions, a list of references (55 titles, 2 of foreign origin), 4 appendices on 5 pages.

The study reveals the problem of interaction between family and school in the formation of a culture of interpersonal communication in primary school children.

The purpose of the study: to theoretically substantiate and methodically ensure the interaction of family and school in the formation of a culture of interpersonal communication of primary school children.

Objectives of the study:

- 1) to analyze the problem of forming a culture of personal communication in the research of scientists;
- 2) to reveal the essence and age peculiarities of the formation of junior schoolchildren's culture of communication in the educational process;
- 3) to study the state of formation of the culture of communication of junior schoolchildren in the educational process;
- 4) to find out the importance of partnership interaction between family and school in its various manifestations on the formation of relationships between students in the educational process;
- 5) to substantiate the pedagogical conditions for the formation of a culture of communication of junior schoolchildren in the educational process;
- 6) to determine the forms and methods of interaction between family and school in the formation of a culture of interpersonal communication in primary school children;
- 7) to develop methodological recommendations for the interaction of family and school in the formation of a culture of interpersonal communication in primary school children.

The object of the study is the process of forming a culture of interpersonal communication of primary schoolchildren in the interaction of family and school.

The subject of the study is the pedagogical conditions for the formation of the culture of interpersonal communication of primary schoolchildren.

In the first chapter “Theoretical Foundations of Family and School Interaction in Forming the Culture of Interpersonal Communication of Primary School Students” the problem of interpersonal communication of primary school students is analyzed; the essence and age features of the formation of the culture of communication of primary school students are revealed; the state of formation of the culture of communication of primary school students in the educational process is investigated; the importance of partnership interaction between family and school in its various manifestations on the formation of relationships is clarified.

The second chapter “Methodical organization of interaction between family and school in the formation of the culture of interpersonal communication of junior schoolchildren” substantiates the pedagogical conditions for the formation of the culture of communication of junior schoolchildren in the educational process; identifies forms and methods of interaction between family and school in the formation of the culture of interpersonal communication of junior schoolchildren; develops methodological recommendations for the interaction between family and school in the formation of the culture of interpersonal communication of junior schoolchildren.

The developed recommendations can be used in practical activities by primary school teachers to form a culture of interpersonal communication of junior schoolchildren in the interaction of family and school; programs to improve the pedagogical culture of parents as active participants in the formation of the basics of communication culture in primary school children.

Keywords: culture of communication, primary school children, upbringing, pedagogical conditions, primary education, formation of a culture of interpersonal communication, partnership interaction.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні основи взаємодії сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку	11
1.1. Теоретичний аналіз проблеми міжособистісного спілкування дітей молодшого шкільного віку у дослідженнях науковців.....	11
1.2. Сутність та вікові характеристики формування культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку.....	24
1.3. Поняття партнерської взаємодії між школою та батьками учнів початкової школи та її вплив на міжособистісні відносини в колективі....	35
Розділ 2. Методична організація взаємодії сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку.....	48
2.1. Педагогічні умови взаємодії сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку.....	48
2.2. Форм та методи взаємодії сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку.....	55
2.3. Методичні рекомендації щодо взаємодії сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку.....	63

Висновки.....	69
Список використаних джерел.....	74
Додатки.....	79

ВСТУП

Проблема взаємодії сім'ї та школи в формуванні культури міжособистісного спілкування дітей молодшого шкільного віку є актуальною і важливою у наш час. З поширенням сучасних технологій і соціальних мереж діти вступають у світ інтернету і віртуального спілкування все раніше. Важливо вчасно навчити їх правилам етикету та безпечного спілкування, а це вимагає співпраці між сім'єю та школою.

У «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті», «Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти», «Державній національній програмі «Освіта», Конвенції ООН «Про права дитини» підкреслюється необхідність створення умов для розвитку і самореалізації кожної людини, виховання у дітей та молоді здатності протидіяти проявам бездуховності, формування умінь міжособистісного спілкування та високої культури взаємовідносин [15].

Батьки та вчителі повинні спільно працювати над розвитком навичок соціального спілкування, які допоможуть дітям вирішувати конфлікти та підтримувати позитивні стосунки. Молодший шкільний вік – це час активного формування особистості. Культура міжособистісного спілкування в цей період впливає на подальший розвиток дітей і їхні відносини з оточуючими. Сучасна освіта все більше ставить перед собою завдання розвивати не лише академічні навички, але і соціальні, емоційні та міжособистісні. Співпраця між сім'єю та школою допомагає досягти цієї мети.

Значний інтерес мають праці вчених, зокрема з таких проблем, як: морально-етичне виховання молодших школярів (А. Богуш, А. Каніщенко, А. Корнійчук, В. Мацулевич, Н. Смовська, К. Щербакова); виховання культури поведінки учнів (В. Білоусова, Н. Богданова, Т. Говорун, Н. Кисельова та ін.); етики взаємин у шкільному колективі (В. Білоусова, О. Матвієнко). Такі дослідники, як В. Гозман, О. Добрович, В. Кан-Калик, В. Матвеев,

В. Поздняков, Л. Петровська, А. Панов, Я. Радевича-Винницький, Т. Чубукова та інші, досліджують концепти, пов'язані з «культурою спілкування», «спілкуванням» та «комунікативною культурою» у свої працях.

Аналіз питань комунікативного та мовленнєвого розвитку особистості розроблялися дослідниками Б. Баєвим, Г. Баллом, І. Бехом, О. Бондаренком, М. Боришевськи, О. Киричуком, Г. Костюком, С. Максименко, Т. Піроженко, О. Раєвським, В. Рибалкою, І. Синицею, Г. Чайкою, Т. Чмут та ін.

Актуальність теми дослідження визначена певними протиріччями між недостатньою розробкою теоретичних основ формування культури спілкування учнів початкової школи та значущою роллю культури спілкування в особистісному розвитку. Тому з кожною новою інновацією в суспільстві відбуваються зміни та трансформуються прийняті правила та норми щодо комунікативних явищ і культури спілкування, що відзначається потребою в теоретичних і емпіричних дослідженнях особливостей формування культури спілкування школярів у постійних змінах і в оновлених стандартах.

Отже, проблема взаємодії сім'ї та школи в формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку залишається дуже актуальною і вимагає системної співпраці для забезпечення здорового і гармонійного розвитку дітей. Виявлення проблем в співпраці між сім'єю та школою в сучасному суспільстві було визначальним фактором при виборі теми для кваліфікаційної роботи.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та методичному забезпеченні взаємодії сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження:

- 1) здійснити аналіз проблеми міжособистісного спілкування дітей молодшого шкільного віку у дослідженнях науковців;
- 2) розкрити сутність та вікові характеристики формування культури спілкування молодших школярів в освітньому процесі;
- 3) дослідити стан сформованості культури спілкування дітей молодшого

шкільного віку в освітньому процесі;

4) з'ясувати значення партнерської взаємодії сім'ї та школи у різних її проявах на формування взаємовідносин серед учнів в освітньому процесі;

5) обґрунтувати педагогічні умови формування культури спілкування учнів початкових класів в освітньому процесі;

6) визначити форми та методи взаємодії сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку;

7) розробити методичні рекомендації щодо взаємодії сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку.

Об'єкт дослідження – процес формування культури міжособистісного спілкування дітей молодшого шкільного віку у взаємодії сім'ї та школи.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування культури міжособистісного спілкування дітей молодшого шкільного віку.

Для досягнення мети та завдань дослідження використано такі методи:

- теоретичні: порівняння, систематизація поглядів учених на різні аспекти досліджуваної проблеми, аналіз наукової психолого-педагогічної літератури і нормативної документації для визначення мети, предмета, завдань дослідження; синтез, індукція та дедукція для висунення висновків щодо структурних частин роботи та загального висновку дослідження; конкретизація.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовано формувальні заходи, що забезпечують педагогічні умови формування культури міжособистісного спілкування дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення дослідження: розроблені рекомендації можуть бути використані на практиці педагогами початкових класів для формування культури міжособистісного спілкування дітей молодшого шкільного віку у взаємодії сім'ї та школи; програми підвищення педагогічної культури батьків як активних учасників формування основ культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Теоретичний аналіз проблеми міжособистісного спілкування дітей молодшого шкільного віку у дослідженнях науковців

Сучасні дослідження все більше присвячені вивченню ролі та важливості спілкування в житті людини. Спілкування стає об'єктивною необхідністю для існування як суспільства, так і самої людини. Все її свідоме існування, від моменту народження до глибокої старості, відбувається в атмосфері спілкування. Саме через спілкування людина виявляє свою особистість, розкриває сенс свого існування, відчуває власну цінність та значущість. Без спілкування не було б можливим виникнення людини в історії розвитку живої природи, і вона не змогла б сформуватися в процесі свого онтогенезу.

Наразі саме поняття «спілкування» набуває більш сучасного тлумачення, яке відповідає запиту суспільства. З'ясування сутності культури міжособистісного спілкування потребує аналізу основних понять дослідження: «спілкування», «міжособистісне спілкування», «культура спілкування», «мовний етикет», «культура міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку».

Спілкування – це соціальне явище, яке виникає в процесі суспільно-трудової діяльності як потреба людей сказати щось одне одному. Суспільна сутність спілкування виявляється в його змісті, функціях, видах, формах, способах і мотивах. Філософи розглядають спілкування в діалектичній єдності матеріального та ідеального [10, с. 223-224].

Спілкування в сучасному суспільстві вважається надзвичайно важливим і мовні навички все більше відіграють ключову роль у передачі інформації.

Однак, необхідність володіння мовою та мовними нормами не завжди забезпечують успішне спілкування. Справжнє спілкування містить в собі взаємодію, створення взаєморозуміння, установлення відносин і контактів між співрозмовниками, які можуть бути як діловими, так і дружніми.

Спілкування є процесом, в якому люди намагаються зрозуміти один одного та виявити психологічну готовність до взаємодії. Під час спілкування, важливим для співрозмовників є можливість комунікувати, незалежно від теми, що буде предметом розмови. Це означає, що бути почутим і мати можливість висловитися визнаються важливими проявами поваги до співрозмовника.

Молодший шкільний вік найменш вивчений з цієї точки зору, тому залишається відкритим для дослідження питання формування культури міжособистісного спілкування дітей в освітньому процесі. Оскільки провідною в цьому віці традиційно вважається навчальна діяльність, а формування колективістських якостей тільки розпочинається, то дослідження, які стосуються цього вікового періоду, спрямовані переважно на вивчення міжособистісного спілкування у процесі навчання.

Проблема міжособистісних стосунків дітей з однолітками достатньо детально вивчалась науковцями різного рівня (В. Абраменкова, І. Дубровіна, О. Киричук, Я. Коломинський, М. Лісіна, В. Мухіна, А. Прихожан, Е. Смірнова, В. Утробіна та ін.). У процесі багатьох досліджень у цій галузі, накопичена велика кількість інформації щодо налагодження міжособистісних стосунків між дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку.

Спілкування з однолітками, на думку науковців, відіграє важливу роль у житті молодшого школяра, адже воно є умовою формування громадянських якостей особистості та проявом розвитку якостей колективізму у дітей.

Поняття «спілкування» в дослідженнях науковців є предметом вивчення в різних наукових дисциплінах, таких як соціологія, психологія, комунікаційні науки, лінгвістика та багато інших. Загальною ідеєю є те, що спілкування визначається як процес обміну інформацією, ідеями, почуттями, думками між двома або більше особами. Воно може відбуватися за допомогою мови, жестів,

письма, обличчя, тіла та інших комунікаційних засобів.

Спілкування є важливою складовою соціального життя і дозволяє людям взаємодіяти, співпрацювати, виражати свої потреби та розуміти інших. Воно містить в собі не лише передачу інформації, але й може відображати емоції, культурні відмінності та взаємодію між людьми.

Існують різноманітні класифікації видів спілкування, які допомагають в систематизації його типів та вивченні їх характеристик, а саме:

1) безпосереднє і опосередковане спілкування. Безпосереднє спілкування між учасниками, які можуть бачити та чути одне одного, відбувається в одному просторі та часі. Опосередковане спілкування настає, коли люди, розташовані віддалено у часі або просторі, використовують засоби, такі як телефон, факс, комп'ютер, листування, аудіо- або відеозаписи, книги, ЗМІ;

2) реальне і уявне спілкування. Реальне спілкування відбувається між живими партнерами, тоді як уявне спілкування може включати взаємодію з літературними, театральними, кіно-героями, а також з фетишами та фотографіями людей, які можуть бути відсутніми або покійними. Іноді люди використовують уявне спілкування, «розмовляючи» з тваринами, рослинами, іграшками, або навіть міфічними та релігійними постатями;

3) залежно від кількості партнерів виокремлюють типи спілкування: міжіндивідне, індивідно-групове, міжгрупове;

4) короткочасне і довгочасне спілкування. Короткочасне спілкування виникає із ситуаційних потреб діяльності чи взаємодії і обмежується розв'язанням локальних комунікативних завдань (консультація з певного питання, обмін враженнями з приводу актуальних подій). Довготривале спілкування – це взаємодія в одній або кількох тем, обмін розгорнутою інформацією щодо змісту предмета спілкування;

5) завершене і незавершене спілкування. Завершене спілкування – коли тема обговорення вичерпана, і учасники чітко оцінюють результати взаємодії як вичерпні. Незавершене спілкування відбувається, коли зміст розмови залишається невирішеним і не відповідає очікуванням сторін;

б) офіційне і неофіційне спілкування. Офіційне (формальне) спілкування регламентується певними офіційними соціальними, посадовими стосунками, кодексами. Неофіційні (побутові, сімейні, товариські) стосунки не мають таких чітких приписів і здійснюються на більш вільних засадах;

7) вербальне і невербальне спілкування. Вербальне – спілкування за допомогою мови і мовлення. Одна з найважливіших проблем цього типу спілкування – розуміння.

Суть спілкування втілюється в життя за допомогою різноманітних засобів, основним з яких є мова. Мова є системою умовних символів, які передають поєднання звуків, обладнаних певним значенням і контекстом для людей. Розвиток мови є продуктом суспільно-історичного процесу взаємодії людей. Цікавою особливістю мови є те, що кожна людина спадкує вже готову мову, якою володіє її оточення, і, розвиваючись, вона її вивчає.

Як стверджувала М. Лісіна: «якщо, слухаючи Вас, дивляться Вам в обличчя, реагують на Ваші слова, погляд спрямований Вам в очі – будьте впевнені: Ви спілкуєтеся» [49].

Спілкування – це взаємодія, яка містить в собі встановлення відносин, створення ділових та дружніх зв'язків, контакти і обмін інформацією, а також можливість досягнення взаєморозуміння. Це процес, який потребує психологічної готовності до взаємодії.

На думку відомого філософа Г. Сковороди: «людина, спілкуючись реалізує свої природні обдаровання, які можна реалізувати тільки через освіту та самопізнання. Пізнати в собі справжню людину – в цьому щастя, а корінь нещастя – в неправильному розумінні своїх здібностей, самого себе» [13, с. 9].

Під час спілкування важливим фактором для всіх співрозмовників є сама можливість спілкування, і це важливо не менше, ніж зміст розмови. Можливість висловити свої думки і бути почутим є проявом взаємної поваги.

Особливості виражень, переконань, ввічливих висловлювань, контактів та реакцій грають ключову роль у взаємодії і мають велике значення для культури спілкування. Спосіб, яким ми спілкуємося, впливає на результати цієї взаємодії.

Збереження норм та правил спілкування, а також створення позитивних емоцій сприяють успішному спілкуванню.

Слід також зазначити, що спілкування має взаємний характер і відмова від нього або неправильне ведення можуть призвести до конфліктів. Дотримання норм і правил спілкування та створення позитивної атмосфери впливають на успіх спілкування.

Спілкування – складний, багатогранний процес встановлення і розвитку контактів між людьми, породжений потребами спільної діяльності. Зокрема психологи виокремлюють такі функції спілкування:

- інформаційно-комунікативну – передавання та приймання як вже готової інформації, так і такої, що формується, розвивається;
- регулятивно-комунікативну – функція, яка регулює процес спілкування, способи впливу один на одного в процесі спілкування: переконання, навіювання, наслідування, поведінку людей та їхню спільну діяльність;
- афективно-комунікативну – різноманітність людських емоцій виникає й виявляється саме під час спілкування [48, с. 112].

За видом діяльності спілкування, можна виділити кілька його основних функцій: організація спільної діяльності, пізнання людьми один одного та формування та розвиток міжособистісних взаємин. Використання цієї класифікації допомагає розуміти, що психологічні аспекти спілкування мають прямий вплив на його хід та на культуру спілкування. У житті всі ці функції спілкування спостерігаються разом і взаємодоповнюють одна одну.

У спілкуванні також важливу роль відіграють культура поведінки та культура спілкування. Культура спілкування не є вродженою якістю людини, вона формується через систематичні педагогічні впливи, які спрямовані на створення оптимальних умов для засвоєння дитиною відповідних знань, формування емоційних ставлень, розвитку умінь і навичок мовної комунікації, враховуючи вікові та індивідуальні особливості дитини.

Культура поведінки – сукупність форм поведінки людини у процесі

спілкування, в яких виявляються певні моральні й етичні норми. У процесі спілкування культура поведінки характеризує духовний і морально-естетичний образ людини, свідчить, наскільки глибоко й органічно вона засвоїла культурні надбання людства. Наприклад, повага до співрозмовника виявляється у ввічливості, делікатності, тактовності, в умінні цінувати чужий час. Обов'язковість з точки зору культури поведінки у спілкуванні означає своєчасність і точність у виконанні домовленостей, обіцянок.

Проблема культури спілкування завжди була актуальною для суспільства, і в сучасних умовах вона набула ще більшого значення. У сфері педагогіки та психології велика кількість досліджень зосереджена на аналізі різних аспектів формування культури спілкування, яка взаємодіє з розвитком когнітивних навичок та мовленнєвої діяльності в комплексі.

Термін «культура спілкування» згадується в працях таких авторів, як В. Гозман, О. Добрович, В. Кан-Калик, В. Матвеев, А. Панов, Л. Петровська, В. Поздняков, Я. Радевич-Винницький, Т. Чмут, Т. Чубукова і інші. Розвитку мовлення в освітньому процесі надавали велику увагу видатні педагоги, такі як Я. Коменський, К. Ушинський, вчені-методисти Л. Айдарова, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Н. Грипас, І. Зязюн, В. Мельничайко, М. Пентилюк, Г. Сагач, І. Синиця, М. Стельмахович, О. Хорошковська, Г. Шелехова та інші [5].

Дослідники М. Василик, Л. Землянова, В. Кашкін, А. Мудрик, Г. Почепцов та ін. відображали в своїх наукових працях тенденції до осмислення культури спілкування як самостійного предмету вивчення теоретико-практичних досліджень, в яких узагальнені результати здійснювалися в різних наукових школах, напрямках, підходах з метою створення загальних основ теорії культури спілкування та взаємодії.

Міжособистісне спілкування – це процес обміну інформацією, емоціями та думками між двома або більше особами. Це форма спілкування, яка відбувається на рівні між індивідами та спрямована на встановлення, розвиток і підтримку міжособистісних відносин. Міжособистісне спілкування містить в собі не лише обмін словами, але також невербальні елементи, такі як жести,

міміка, тон голосу і т. д.

Цей вид спілкування дуже важливий для будь-якої соціальної взаємодії, оскільки він допомагає людям встановлювати контакти, розвивати стосунки, вирішувати конфлікти, виражати почуття та спільно вирішувати завдання і проблеми. Ефективне міжособистісне спілкування охоплює навички слухання, виразності, емпатії та розуміння інших, що сприяє покращенню взаєморозуміння та спільної діяльності.

Розробка системи формування культури міжособистісних взаємин дітей молодшого шкільного віку потребує аналізу наукової літератури з метою визначення сутності й змісту культури міжособистісних взаємин, виділення її структурних компонентів, виявлення чинників, які актуалізують розгляд даної проблеми.

Культура – це сукупність досягнень людства; усе багатство матеріальних і духовних цінностей; інтегральний образ, що об'єднує науку, освіту, літературу, мистецтво, мораль, уклад життя при визначальній ролі світогляду [2, с. 477].

Відомий дослідник культури В. Межуєв зазначав, що «фундаментальна теоретична значимість (і складність) поняття «культура» для сучасної науки обумовлена глобальністю й багатогранністю самої проблеми культури в ситуаціях і обставинах ХХ століття» [12].

Розвиток культури є складною проблемою в історичному розвитку. Навіть при різноманітності визначень поняття «культури», можна виділити синтезуюче ядро, яке об'єднує різні погляди. Таким ядром виступає саме слово «культура», що походить від латинського «cultura» і в перекладі означає обробіток, вирощування, догляд. Спочатку це стосувалося сільськогосподарської праці, а з часом термін отримав більш широке застосування. У своїх «Тустуланських бесідах» (45 р. до н.е.) Ціцерон вже використовує термін «культура» для опису філософії як «культури душі». За Ціцероном, істинний філософ повинен намагатися постійно вдосконалювати свої розумові здібності. Ціцерон вважав, що саме в культурі мислення

закладений шлях до розширення духовного світу людини. З цієї точки зору термін «культура» став частиною всіх європейських мов, включаючи українську.

Аналіз сутності культури, її місця, ролі в суспільстві дозволяє виділити основні взаємопов'язані сторони та аспекти:

- культура – це явище, що виникає та розвивається в суспільстві, відображаючи його якісні особливості та впливаючи на духовне життя людей;
- культура – процес творчої діяльності людини, спрямованої на вивчення оточуючого світу та самої себе, з використанням науки та мистецтва для отримання об'єктивної та достовірної інформації;
- культура має на меті допомагати людині не лише пізнати світ і себе, але й визначити своє місце в світі та формувати світоглядні установки;
- культура містить в собі сутність досягнутих людиною у процесі освоєння світу матеріальних і духовних цінностей, а також відповідних ціннісних орієнтацій людини в світі;
- культура, створюючи необхідні для орієнтації людини у світі норми поведінки та оцінки, забезпечує регулювання соціальних відносин людей;
- культура виступає як потужний фактор формування людських сутнісних сил, формування людини в людині, перетворення її природних захоплень, потреб, емоцій в справжні людські. Саме у цьому полягає її гуманістичний зміст [4].

У філософії, поняття культури спілкування розглядається як процес формування та розвитку взаємодії між людьми, включаючи обмін інформацією, створення спільної моделі взаємодії і розуміння важливості ролей оточуючих осіб.

Щоб краще зрозуміти сутність поняття «культура спілкування» звернемо увагу на його змістове наповнення. І. Цимбалюк подає визначення поняття «культури спілкування» як високо розвинутого вміння здійснювати комунікацію відповідно до норм, які історично склалися в даному мовному колективі з урахуванням психологічних механізмів впливу на адресата, а також

використання лінгвістичних засобів з метою досягнення запланованого результату. Він зазначає: «Культура спілкування – це багатопланове явище, яке можна уявити у вигляді декількох «рівнів». До першого належать високо розвинуті пізнавальні процеси, насамперед мислення. До другого – сукупність мовних та позамовних знань» [50, с. 45].

Дослідник Г. Балл відзначає: «культура є продуктом спільної життєдіяльності людей, системою способів їх колективного існування, діяльності та взаємодії для досягнення спільних цілей, упорядкованих правил та соціально прийнятних технологій задоволення групових й індивідуальних інтересів і потреб, які реалізуються у формах людської діяльності. Культура як особистісна характеристика відображає рівень оволодіння певною діяльністю, розвиток якостей, умінь і здібностей, необхідних для її ефективного виконання» [38].

Як відзначає Т. Чмут: «культура спілкування є складовою частиною культури людини загалом, яка містить у собі певну суму знань про спілкування. Для культури спілкування характерна нормативність, яка визначає, як мають спілкуватися люди в певному суспільстві, у конкретній ситуації. Зазвичай норми визначаються станом суспільства, його історією, традиціями, національною своєрідністю, загальнолюдськими цінностями» [52].

У контексті нашого дослідження важливими є праці О. Корніяки, яка наголошує: «культура спілкування виступає як форма існування ставлення суб'єкта до комунікативної дійсності. Це ставлення є тією рушійною силою, що приводить у дію механізм комунікативного розвитку суб'єкта спілкування, загалом весь механізм його соціалізації. У результаті синтезу особистісних і комунікативних характеристик суб'єкта спілкування створюється новий, інтегративний ефект – становлення комунікативної культури, яка виникає, функціонує і розвивається у процесі міжособистісної взаємодії» [14, с. 350].

Збереження та розвиток культури спілкування завжди були важливими в суспільстві, а в сучасних умовах вони набувають ще більшого значення. Багато досліджень у педагогічній і психологічній науці розглядають аспекти

формування культури спілкування у взаємозв'язку з розвитком мислення і мовленнєвої діяльності.

Формування культури спілкування є одним з важливих і складних напрямків педагогічної науки. Сьогодні надзвичайно актуальним напрямком є розвинути гармонійну, суспільно активну, високоморальну та творчу особистість, звичайно завдяки культурі мовлення та спілкування.

За В. Сухомлинським: «Словом можна створити красу душі людини, а можна спотворити її. Обов'язковою умовою спілкування є діалог між учителем і учнями. Душа дитини і слово вчителя стоять поряд і потрібно формувати особистість із високою емоційно-мовленнєвою культурою вже зі шкільної лави» [29, с. 160-167].

Мовленнєвий етикет вважається сталим засобом організації ефективного міжособистісного спілкування. Протягом історії розвитку суспільства він зазнавав змін, збагачувався новим вмістом, але залишався невід'ємною частиною, виконуючи гуманістичну роль у регулюванні комунікативних процесів на рівні як суспільства, так і індивіда.

Педагогічні принципи виховання мовленнєвого етикету у молодших школярів та навчання їх основним нормам і правилам визначено в працях таких авторів, як Г. Андрієвська, А. Богуш, М. Вашуленко, К. Журба, Є. Івашина, В. Киричок, Т. Ладиженська, О. Миронюк, Н. Пашківська, І. Стернін, В. Сухомлинський, Л. Ткачук. Психологічні засади формування у дітей морально-етичних цінностей внаслідок міжособистісної комунікації розкрито в дослідженнях І. Бега, М. Боришевського, Х. Василькевича.

Аспекти виховання мовленнєвого етикету як частини культури спілкування та поведінки в умовах сім'ї досліджено у працях Л. Артемової, О. Бобир, С. Богдан, Г. Бреслав, Н. Бугай, Л. Каплан, А. Макаренко, В. Мосіяшенко, Л. Повалій, О. Савченко, І. Синиці, Л. Уманської.

Мовознавчі аспекти дослідження мовленнєвого етикету спілкування розкрили вчені, такі як Б. Антоненко-Давидович, Н. Бабич, Ф. Бацевич, М. Білоус, А. Коваль, Л. Мацько, Н. Плющ, О. Сербенська, В. Скуратівський,

М. Стельмахович.

Особливості формування мовленнєвого етикету в дітей повинні бути враховані з урахуванням їх вікових характеристик та стадій розвитку. Психофізіологічні та індивідуальні особливості молодших школярів, які досліджувались Ш. Амонанівілі, І. Бехом, Л. Божович, О. Вишневським, О. Докукіною, В. Киричок та іншими, свідчать про те, що цей віковий період найбільш сприятливий для формування мовленнєвого етикету. Учні початкових класів володіють особливою сензитивністю до морально-етичних впливів та легше сприймають норми культури поведінки та спілкування.

Вивчення природи мовленнєвого етикету та авторське розуміння сутності поняття «мовленнєвий етикет дітей молодшого шкільного віку» призвели до виокремлення його основних структурних компонентів, таких як форма (монологічна, діалогічна), функції (заклична, чемна, волевиявлення та ін.), моральні норми (чуйність, коректність, тактовність тощо), засоби (вербальні і невербальні) і мовленнєві ситуації (звертання, привітання, прощання, вітання, подяка та ін.).

На підставі аналізу наукової літератури розглянуто провідну роль батьків у вихованні мовленнєвого етикету в дітей, визначено ключові фактори, що впливають на специфіку цього виховного процесу в сім'ї. Серед цих факторів виділено структуру сім'ї, психологічний клімат, стиль сімейного виховання, тип батьківського ставлення, особливості спілкування між членами сім'ї, рівень загальної і мовленнєвої культури батьків, а також їхню педагогічну грамотність.

Комунікативна культура – це структурно-функціональна єдність комунікативних знань, якостей і вмінь людини, що мають для неї особистісний сенс, сприяючи досягненню життєвих цілей. В загальному вигляді комунікативну культуру можна розглядати як систему сформованих у індивіда в міжособистісній взаємодії якостей, навичок і вмінь, що дає йому змогу (в межах комунікативних здібностей, вікового розвитку і соціального статусу) досягати успішної адаптації в соціальному середовищі, здійснювати ефективну

комунікативну і предметну діяльність, забезпечувати психологічно комфортну взаємодію і досягати взаєморозуміння.

Комунікативна культура є якісною характеристикою здатності людини до здійснення діяльності спілкування, стійкою інтегративною властивістю її особистості. Формування комунікативної культури в молодшому шкільному віці зумовлюється внутрішніми умовами: системою мотивів – потреб, інтересів, настанов, почуттів, цілей тощо, які втілюються в позитивному ставленні до процесу спілкування і його учасників, у морально-комунікативних якостях і вміннях.

Комунікативна культура залежить від усіх сфер психіки особистості: пізнавальної, емоційно-вольової, мотиваційної. Саме мотиваційна сфера виступає психологічною основою набуття комунікативних знань, вмінь і навичок, розвитку морально-комунікативних якостей [35].

Аналіз теоретичних джерел дозволив нам виявити такі особливості спілкування молодших школярів, як прагнення емоційних контактів і невміння певною частиною учнів встановлювати їх, розуміти іншу людину, уважно слухати, логічно правильно аргументувати думки.

Спілкування та дружба у молодших школярів ситуативна; важливий вплив на поведінку учнів здійснює думка вчителя, але до завершення молодшого шкільного віку спілкування виділяється для дитини в окрему сферу, і все більшу роль в її житті починають відігравати однолітки.

У розумінні О. Корніяки: «комунікативна культура є психологічним інструментом суб'єкта в діяльності спілкування, засобом освоєння ним комунікативного досвіду суспільства. Набута людиною у процесі спілкування комунікативна культура, що забезпечує нормальну комунікативну діяльність і повноцінну її життєдіяльність у соціумі, є загальним явищем, пов'язаним зі спільною властивістю людей, і одиничним, унікальним, особливим, притаманне конкретному індивіду і вироблене з урахуванням вимог суспільства до психологічно комфортного і комунікативно ефективного спілкування» [25].

Під час спілкування важливо розвивати особисті якості та комунікативні

навички, які необхідні для успішної пізнавальної та комунікативної діяльності. У цьому віковому періоді комунікація часто відбувається між однолітками однієї статі. Це може бути наслідком ослаблених відносин з батьками, і діти починають шукати підтримку та розуміння серед своїх ровесників для задоволення своїх емоційних потреб.

Ввічливість грає ключову роль у культурі спілкування. Вона визначається як особистісна якість, яка включає в себе вміння спілкуватися з повагою та тактовністю, здатність знаходити оптимальні та комфортні способи взаємодії та слухати інших. Ця риса характеру споріднена з тактовністю, делікатністю та доброзичливістю. Ввічлива людина завжди виявляє повагу до інших і дотримується встановлених норм та правил поведінки, має глибокі знання мовленнєвих засобів та формул мовленнєвого етикету.

Під час формування культури спілкування серед школярів важливе значення має тактовність. Це властивість, яка полягає в умінні виявляти чуття міри і вести себе відповідно до прийнятих норм і правил у суспільстві під час спілкування. Тактовність проявляється у здатності встановлювати відповідні межі у відносинах з іншими людьми.

Культура міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку – це система навичок, цінностей, норм та правил, які діти опановують, щоб взаємодіяти з іншими людьми в шанованій та гідній манері. Вона охоплює такі аспекти, як взаємоповага, ввічливість, толерантність, уміння слухати і висловлювати свої думки, а також вміння розв'язувати конфлікти мирним шляхом. Культура спілкування в цьому віці допомагає дітям побудувати позитивні стосунки з однолітками та дорослими, розвиває їх соціальну компетентність і сприяє гармонійному розвитку особистості.

Отже, культуру спілкування можна визначити як систему сформованих особистісних навичок, умінь і якостей, які виявляються у міжособистісній взаємодії. Ця система ґрунтується на комунікативних здібностях, враховує вікові особливості і соціальний статус особи та допомагає досягати успішної адаптації особистості в суспільстві. Вона сприяє здійсненню ефективної

комунікативної та предметної діяльності, створюючи комфортні умови під час взаємодії і сприяючи взаєморозумінню.

1.2. Сутність та вікові характеристики формування культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку

Молодший шкільний вік – це особливий період в житті дитини, коли відбувається активний розвиток основних психічних процесів і функцій, що сприяють формуванню інтелектуальних характеристик особистості. На цьому етапі збільшується інтенсивність розумових процесів, аналіз і синтез вражень про навколишній світ набуває важливого значення. Діти починають утворювати тимчасові зв'язки, розвивають здатність до нових дій і операцій, і створюються стабільні моделі для рішення завдань.

За визначенням О. Савченко: «Молодший шкільний вік – перехідний період, у якому виявляються риси дошкільного дитинства і формуються типові особливості школяра. Цей вік багатий на приховані можливості розвитку, які дуже важливо своєчасно підтримувати, бо так закладаються та розвиваються основи багатьох психічних процесів» [39, с. 3].

Молодший шкільний вік з точки зору психологів вважається оптимальним періодом для активного формування соціальної поведінки, навичок спілкування з ровесниками різної статі, розвитку комунікативних здібностей та здатності орієнтуватися в соціальних ситуаціях. Тому важливим є формування комунікативної компетентності у молодших школярів, враховуючи їхні психологічні особливості.

Молодший шкільний вік, який триває від 6-7 до 9-11 років, визначається ключовою подією в житті дитини – її вступом до школи. У школі формується нова структура відносин, де система «дитина – дорослий» розкладається на дві частини: «дитина – вчитель» і «дитина – батьки». Взаємовідносини «дитина – вчитель» стають важливим компонентом в стосунках дитини з суспільством, і вони впливають на ставлення дитини до батьків і інших людей.

З початком навчання в школі відбуваються значущі зміни у житті дітей. Вони вступають у новий соціальний простір людських відносин і отримують нові обов'язки, пов'язані з навчанням. Розвиток рефлексивних здібностей також зазнає змін, і в цей час мотив «треба» вже переважає над мотивом «хочу».

Психічний та особистісний розвиток дитини на етапі молодшого шкільного віку визначається особливостями соціальної ситуації, пов'язаної з процесом навчання в початковій школі. На цьому етапі провідною є діяльність з навчання, базовою складовою якої є пізнавальний інтерес та нове соціальне становище.

Початок шкільного навчання відзначає собою перехід до принципово нового соціального контексту для особистості дитини. Вона починає усвідомлювати свою участь у суспільно важливій діяльності – навчанні, – і значущість цієї діяльності оцінюється оточуючими.

У своїх роботах І. Бех визначав: «молодший шкільний вік – це категорія, яка фіксує особливості психічного розвитку дитини з позиції досягнення соціальних завдань і змісту освітнього процесу як невід'ємної складової ціннісних пріоритетів того чи іншого суспільства. Тож, психологічні особливості молодшого шкільного віку як особливої ланки всього шкільного дитинства не можуть вважатися незмінними. Науково доцільним у цьому зв'язку має бути твердження, згідно з яким слід вести мову про відносно стійкі, найбільш визначальні риси цього віку» [11, с. 178].

Молодші школярі мають досить розвинену мовну компетентність, але водночас можуть виявляти певні труднощі в управлінні бесідою. Вони можуть легко відволікатися, переходити від одної теми до іншої та не завжди дотримуватися послідовності в спілкуванні. Під час обміну інформацією діти віддають перевагу діалогічному спілкуванню над монологічним і можуть висловлюватися короткими реченнями.

Зазвичай, правильність мовлення в цьому віці відповідає загальним правилам усного мовлення, переважно в простих формах. З часом мовлення

стає більш складним і насиченим причинно-наслідковими та цільовими зв'язками.

Словниковий запас молодших школярів швидко збільшується, і це виражається у тому, що вони знають більше слів, ніж вживають активно. Якість цього словникового запасу учнів значною мірою визначається їхнім суспільним оточенням. Деякі діти можуть вживати ненормативну лексику або неправильно використовувати слова через недостатню граматичну та семантичну компетенцію.

Розуміння особливостей формування культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку охоплює розгляд усіх внутрішніх чинників, які впливають на розвиток цієї індивідуальної якості. Вони включають в себе особистісні риси, що виявляються через різноманітні вияви, мають певну структуру, і залежать від потреб, інтересів, почуттів, цілей та інших факторів, які позитивно впливають на спілкування та комунікативні навички.

Культура спілкування нерозривно пов'язана з розвитком різних психічних процесів у людини, включаючи мислення, емоції, пізнавальні здібності, волю, мовлення, а також враховуючи її потреби і мотивацію. Ці психологічні аспекти є основою для набуття знань, навичок і вмінь у сфері спілкування та формування комунікативних здібностей. Тому важливо досліджувати, як вікові особливості впливають на процес формування культури спілкування у учнів.

Молодший шкільний вік є періодом, коли діти вступають у нове навчальне середовище, де відбуваються зміни, що вплинуть на їхній подальший розвиток, включаючи комунікативний. У цей час відбувається поява нових умов, які впливають на особистісний і комунікативний розвиток дітей, і спостерігається поступова зміна в їхньому міжособистісному спілкуванні, що стає важливим фактором у формуванні культури спілкування у молодших школярів.

Під час спілкування у дітей молодшого віку мають розвиватися особистісні риси і комунікативні навички, які є важливими для їхнього

успішного пізнавального та комунікативного розвитку. У цьому віці комунікація переважно відбувається між дітьми однакової статі. Оскільки взаємини з батьками можуть бути напруженими, діти можуть шукати емоційну підтримку в однолітків, яка стає для них важливою.

Під час організації навчання у молодшому шкільному віці групи зазвичай формуються враховуючи вікові, статеві та матеріальні характеристики дітей. Проте основним і найсильнішим фактором в цьому віці є потреба у спілкуванні з однолітками, яка переважає над іншими. Діти насправді потребують одне одного і надають перевагу взаємодії з ровесниками. Відповідно, основою культури їхнього спілкування є мотивована взаємодія з однолітками.

У молодших школярів ще не розвинувся процес усвідомлення, який би дозволяв їм об'єктивно оцінювати свої власні думки на рівні ровесників. Для них дуже важливо, щоб їхні однолітки оцінювали їхні здібності та характеристики, такі як інтелект, вміння, сміливість. Вони можуть переживати, коли їхні реальні можливості не збігаються з очікуваннями. Проте ці переживання зазвичай тривають недовго і швидко замінюються оцінками від учителя та батьків. Тому відношення вчителя до учнів має велике значення і є важливим фактором у їхньому розвитку.

Зазвичай, молодші школярі взаємодіють з однолітками під час гри та спільного виконання різних практичних завдань. Вони відводять обмежений час для обговорення конкретних навчальних занять, а спілкування відбувається в групах, які можуть змінюватися в залежності від навчальної діяльності, характеру гри, а також емоційного стану, інтересів і потреб, що швидко змінюються в різних ситуаціях.

У молодшому шкільному віці спілкування з дорослими охоплює всі сфери діяльності учнів. В основному, це спілкування з батьками в родинному середовищі, і воно має значний вплив на міжособистісні відносини з однолітками. Позитивні стосунки з дорослими під час спілкування сприяють емоційному благополуччю дітей та їхній впевненості під час взаємодії з однолітками.

Ініціативи, які виявляються дорослими, школярі можуть приймати та підтримувати частіше. Відзначається чутливість до впливу співрозмовників у спілкуванні з однолітками, що є значно меншою від спілкування з дорослими. Тому в окремих випадках неузгодженість у комунікативних діях призводить до виникнення конфліктних ситуацій, образ у колі спілкування учнів початкової школи [19, с. 140].

Під час спілкування з однолітками молодші школярі проявляють власні пізнавальні інтереси, отримують відгук від ровесників, мають здатність проявити власні здібності. Однолітки у спілкуванні збагачуються один від одного різноманітною інформацією, що надає можливість з'явитися пізнавальним інтересам у певній новій діяльності. Однак, при взаємодії з іншими можуть бути втрачені вже сформовані інтереси та прагнення, а також спостерігатися прояви соціально небезпечних інтересів [3, с. 175].

Поведінка дітей молодшого шкільного віку в процесі спілкування з однолітками має свої характерні особливості, які відрізняються від їхньої взаємодії з дорослими.

Спілкування молодших школярів з однолітками має різноманітність комунікативних виразів та значний вплив. Під час взаємодії з ровесниками можна спостерігати вирази і дії, які мало ймовірно зустрічаються у спілкуванні з дорослими. Між однолітками часто виникають конфлікти, намагання нав'язати свої думки та вимоги, діти можуть вести себе відкрито та активно. У спілкуванні з однолітками можуть проявлятися складні форми поведінки, які виражають фантазії, емоції та справжні почуття дітей один до одного.

Спілкування серед однолітків відрізняється своєю емоційною насиченістю та виразністю порівняно зі спілкуванням з дорослими. Взаємодія з однолітками характеризується підвищеною емоційністю та більш розслабленою поведінкою. Дії спрямовані на однолітків відзначаються вищою чутливістю та виразністю. У процесі спілкування з однолітками молодші школярі виражають різноманітні емоційні стани у різних проявах.

Спілкуючись з дорослими, діти дотримуються певних прийнятих норм і

правил поведінки, що обмежують їхні дії. Проте, коли вони спілкуються з однолітками, вони використовують більш різноманітні рухи та дії, які не обмежені тими самими стандартами.

Ці дії характеризуються особливою вільністю, невідповідністю встановленим стандартам і зразкам. Учні можуть творити нові слова і фрази, розповідати фантастичні історії. Такі ситуації створюють у середовищі однолітків умови для індивідуального вираження власної унікальності та внутрішнього світу.

У молодшому шкільному віці діти все частіше проявляють ініціативу саме у вчинках, ніж у відповідях. Вони можуть мати труднощі у розвитку та продовженні діалогу, особливо коли їхні співрозмовники не виявляють активності у відповідях. Для дітей важливіше їхні власні дії та висловлювання, а ініціативність однолітків часто не отримує відповідного підтримки.

У спілкуванні з дорослими, діти частіше приймають та підтримують ініціативи, які проявляють старші. Вони більш чутливі до впливу співрозмовників під час спілкування з однолітками, а ця чутливість менше в порівнянні із спілкуванням з дорослими. Тому у деяких випадках можуть виникати конфлікти та негативний відгук від однолітків під час спілкування молодших школярів [19, с. 140].

Формування культури спілкування молодших школярів обумовлене впливом соціального оточення, зокрема ключовою роллю в цьому процесі відіграє класний колектив, що входить у сферу пізнання. Крім того, в основі розвитку культури спілкування у молодшому шкільному віці лежать їхні потреби та пріоритети мотиваційної сфери.

Рівень розвиненості учнів початкових класів у культурі спілкування та комунікативних навичках проявляється у наступних аспектах:

- висловлювання є зрозумілим і на доступному рівні, вміють чітко виражати свої думки;
- дотримуються правил мовлення і виражаються грамотно;
- в їхньому мовленні виражається індивідуальність і адаптується до

конкретних комунікативних ситуацій;

- вміють чітко формулювати головну думку і передавати інформацію послідовно та змістовно;
- мають логічний хід викладу своїх думок;
- використовують відповідні мовні засоби для передачі конкретної інформації, враховуючи мету висловлювання та його сутність;
- здатні утримувати послідовність та зв'язність в своїх висловлюваннях;
- володіють різноманітними мовними засобами та використовують їх гармонійно [7, с. 117-120].

Можна виділити різні види навичок, які впливають на формування культури спілкування учнів початкових класів:

- комунікативні – навички, які містять здатність активно використовувати власне мовлення та невербальні засоби спілкування (такі як жести, міміка, рухи) під час взаємодії. Ці навички допомагають виразити свої думки та почуття;
- перцептивні – навички, які містять розуміння та сприймання інших осіб у процесі спілкування. Ці навички допомагають пізнавати та розуміти інших, їхні мотивації, особистісні особливості, емоційний стан, фізичний стан, рівень інтересів, цінностей, здібностей тощо;
- інтерактивні – навички, які полягають у здатності взаємодіяти з іншими і впливати на них під час спілкування. Вони містять здатність використовувати вербальні та невербальні засоби, враховувати власні особистісні пріоритети та соціальні ролі, як суб'єкти навчання та спілкування. Ці навички важливі для успішного спілкування і взаємодії з іншими, зокрема в навчальному середовищі.

Культура спілкування молодших школярів формується на основі певного досвіду, який складається з наступних компонентів:

- ціннісний компонент. В цьому компоненті містяться інтереси, ідеали, правила, переконання та норми, які визначають цінність спілкування

для учнів. Діти спрямовують свої зусилля на формування культури спілкування, шукаючи ідеали і приклади з високим рівнем культури спілкування;

- рефлексія. Цей компонент включає відношення учнів до власної здатності виконувати комунікативні завдання. Вони розглядають, наскільки вони відповідають вимогам комунікації;

- активізація. Цей компонент охоплює адаптацію до різних ситуацій взаємодії та спілкування. Діти навчаються адаптуватися до змін у вимогах і умовах, ставлять перед собою завдання та готові до самовизначення в життєдіяльності;

- операційний компонент. В цьому компоненті включені конкретні комунікативні навички та можливість регулювання власної активності в спілкуванні;

- співробітництво. Цей компонент розвивається під час взаємодії учнів з однолітками, вчителями та іншими особами. Він сприяє об'єднанню зусиль, спільному вирішенню завдань та передбаченню процесу взаємодії.

Компоненти досвіду спілкування, визначені вище, є важливими елементами життєдіяльності молодших школярів. Ці компоненти формують інтегровану систему, яка допомагає дітям як суб'єктам спілкування та взаємодії розвивати свою культуру спілкування.

Спілкування молодших школярів сприяє формуванню нових мотивів, виникненню нових потреб та пізнавальних інтересів. В процесі взаємодії учні здобувають нові знання та ознайомлюються з правилами культури спілкування та взаємодії. Вони застосовують як вербальні, так і невербальні засоби спілкування, виконують соціальні ролі як суб'єкти навчання та спілкування. Крім того, вони навчаються моральним якостям і комунікативним вмінням та навичкам. У результаті цього процесу сформований досвід міжособистісної взаємодії та культури спілкування.

Процес формування культури спілкування відбувається паралельно з розвитком особистості учнів. У процесі навчання формується їхня мотивація, і

вони вчать ся бути більш свідомими в комунікативних ситуаціях. Культура спілкування визначається як індивідуальними моральними якостями, так і комунікативними уміннями та навичками, які вони набувають, спілкуючись з іншими.

Згаданий процес сприяє не лише розвитку специфічних навичок спілкування, але і важливим моральним якостям, таким як толерантність, взаєморозуміння, ввічливість та іншим. Таким чином, спілкування молодших школярів грає важливу роль у формуванні їхньої особистості і культури спілкування.

При формуванні культури спілкування учнів початкових класів О. Корніяка виокремлює основні принципи:

- взаємозв'язок освітнього процесу та особистісного розвитку, що в основі орієнтується на чіткість у визначенні та врахуванні певних вимог в оволодінні дітьми мовними та мовленнєвими знаннями, розвиток та виховання учнів згідно мети, завдань і змісту навчальних програм;
- комунікативна спрямованість здійснюється в освітньому процесі початкової школи з можливості вчителя запроваджувати запити суспільства щодо виховання учнів, які здатні навчатися та взаємодіяти;
- диференціація ґрунтується на дотриманні правил і норм орієнтування учнів початкових класів на застосуванні засобів мовлення, які відповідають навчальним завданням та створеним умовам спілкування, розвитку вмінь здійснювати вибір оптимального варіанту вирішення проблеми;
- взаємозв'язку у формуванні усного та писемного мовлення, що базується на почерговому вживанні усного та писемного діалогічного мовлення, без надання переваги певній формі;
- оцінювання виразності мовлення під час розвитку діалогічного мовлення, здійснюючи вибір мовленнєвих вправ з формування вмінь оцінювати влучність і виразність у висловлюваннях, які втілюють задуми, міркування, мовні засоби;
- розвиток відчуття мови відбувається в розвитку здібностей учнів

дотримуватися правил і норм літературного мовлення, мовленнєві відчуття формуються у результаті спостережень за мовними ознаками та здійсненні роботи над конкретними помилками;

- взаємозв'язку процесів мовлення та мислення під час розвитку діалогічного мовлення, опанування учнями системою чітких розумових дій і здійснення аналізу, з опорою на різні категорії мислення, коли можлива корекція власних думок і висловлювань з їхнім удосконаленням, використанням в цьому процесі різноманітних мовних одиниць;

- системного підходу, що окреслює цілеспрямованість, самостійність у діяльності, ураховує цілісність під час формування вмінь і навичок діалогічного мовлення;

- активності у керівництві виховним процесом, коли формування культури спілкування молодших школярів має постійно контролюватися вчителем, чітко ним спрямовуватися, педагог зацікавлений у розвитку та вдосконаленні власної культури спілкування та мовлення, створенні сприятливого комунікативного середовища;

- комплексний підхід в освітньому процесі до розвитку діалогічного мовлення базується на формуванні різних видів мовленнєвої діяльності як взаємозв'язаного процесу;

- безперервного навчання та наступності з постійним удосконаленням культури спілкування в освітньому процесі;

- оптимізація під час вибору основних методів, прийомів і засобів навчання школярів діалогічному мовленню, що відзначається вибором ефективних способів, які мають здатність розвивати свідоме ставлення у формуванні культури спілкування [20, с. 17].

Позитивне ставлення молодших школярів до культури спілкування відзначається широким спектром пізнавальних інтересів, високою емоційністю та допитливістю учнів. Тому важливо розвивати та вдосконалювати ці якості під час комунікативної діяльності, відчуваючи зацікавленість у виразних висловлюваннях думок. Цей процес сприяє формуванню стійкого бажання

вдосконалювати своє спілкування та досягати поставлені цілі в цій сфері.

Прояви досвіду спілкування, такі як розуміння цінностей, здатність до рефлексії, активізація в ситуаціях взаємодії, операційні навички та співробітництво, є важливими складовими процесу формування культури спілкування. Ці прояви досвіду спілкування допомагають учням розвивати навички міжособистісного взаємодії, вивчати правила ефективного спілкування та набувати навичок, які необхідні для побудови взаємовідносин з однолітками та дорослими.

Таким чином, досвід спілкування є важливим фактором для формування культури спілкування в молодших школярів, допомагаючи їм ставати більш компетентними та вмілими в цій сфері життя [9, с. 125].

Молодші школярі набувають безліч корисних навичок та здібностей завдяки своєму спілкуванню. Вони формують нові мотиви, бо взаємодія з однолітками та дорослими може викликати інтерес до різних тем і сфер життя. Спілкування спонукає дітей до розвитку нових потреб та пізнавальних інтересів.

Під час спілкування, молодші школярі вчаться правилам культури спілкування, набувають знання про те, як взаємодіяти з іншими без порушення загальноприйнятих норм та нормативів. Вони вдосконалюють свої комунікативні вміння, які включають у себе як вербальні, так і невербальні засоби виразності.

Спілкування також сприяє опануванню соціальних ролей. Учні вчаться відтворювати певні стандарти поведінки в різних ситуаціях і навіть брати на себе лідерські функції в групі однолітків.

Крім того, в процесі спілкування формується і моральна сторона особистості. Діти навчаються бути більш ввічливими, терпимими та розуміючими в стосунках з іншими людьми.

Як ми бачимо, у процесі спілкування молодші школярі вивчають соціальний та комунікативний досвід, що визначає розвиток відповідних ознак та властивостей культури спілкування. Формування культури спілкування, яке

відбувається в контексті особистісного розвитку учнів і їхньої мотивації в навчанні, є основою для становлення моральних якостей та комунікативних умінь і навичок. У цьому процесі закладаються основи для подальшого формування цінних аспектів культури спілкування, що впливає на широкий спектр їхнього особистісного розвитку.

Отже, згідно вищевикладеного, ми дійшли до висновку, що формування культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку є важливим етапом їхнього соціального розвитку. Цей процес сприяє не лише вивченню правил спілкування, але й розвитку особистості, її моральних цінностей та комунікативних умінь, що має важливе значення для подальшого успішного взаємодії в суспільстві.

1.3. Поняття партнерської взаємодії між школою та батьками учнів початкової школи та її вплив на міжособистісні відносини в колективі

Враховуючи нові вимоги до якості виховання молодого покоління, які виникають внаслідок потреб соціально-економічного розвитку країни, взаємодія між школою, сім'єю і громадськістю розглядається як один з основних чинників вдосконалення системи педагогічної освіти в Україні щодо виховання учнів. Ця система спрямована на відродження і підтримку національних цінностей та впровадження історичного досвіду українського народу. З теоретично-практичної точки зору, ця проблема є надзвичайно важливою, і зміст, форми і методи взаємодії між школою, сім'єю і громадськістю в процесі виховання учнів залишаються актуальними в сучасному етапі розвитку освіти в Україні.

В науковій літературі та педагогічній практиці (В. Брюхова, Н. Бугаєць, В. Вершинін, Т. Виноградова, О. Доукіна, К. Журба, О. Повалій, В. Постовий, О. Хромова та ін.) сформульовано ідею важливості організації взаємодії сім'ї і школи як дієвого чинника виховання у підростаючої особистості певних

особистісних якостей, покликаних сприяти її успішній життєдіяльності в соціумі [25, с. 10].

Значний внесок у розвиток педагогіки партнерства внесли дослідники, зокрема, Ш. Амонашвілі, який досліджував аспекти гуманної педагогіки; О. Коханова, яка розглядала партнерську взаємодію з точки зору психології; В. Моргун, який досліджував педагогіку співпраці та психологію толерантності; В. Постовий надавав увагу формуванню педагогічної культури батьків та педагогічним проблемам молодшої сім'ї; Т. Алексеєнко провів аналіз основних напрямів взаємодії між сім'єю та школою, в той час як І. Рибальченко досліджував різноманітні методи та практичні форми роботи з батьками в освітньому закладі.

У сучасному освітньому контексті важливо визнати, що взаємодія між школою і сім'єю є невід'ємною складовою успішного навчання та виховання дітей. Цей взаємозв'язок об'єднує батьків, вчителів, адміністрацію школи та інших учасників освітнього процесу в єдину команду, орієнтовану на глибокий розвиток та формування особистості учня.

Як свідчить досвід, ефективне співробітництво школи та сім'ї досягається завдяки педагогічній освіті батьків і їхньому активному залученню до навчально-виховного процесу. Результативність розвитку освітньої галузі тісно пов'язана із якісною взаємодією навчального закладу та родини. Недбалість чи байдужість батьків до виконання своїх обов'язків негативно впливає на роботу «педагогічного трикутника»: батьки - дитина - вчителі, і гальмує нормальний розвиток та формування особистості молодшої особи.

В умовах модернізації української освіти і успішної реалізації Концепції «Нова українська школа» виникає необхідність в поліпшенні освітнього процесу. Цей процес спрямований на створення демократичних відносин між вчителем і учнями та використання нових підходів до навчання. Основні принципи містять в собі створення конструктивної співпраці між усіма учасниками освітнього процесу, зміну ролей сучасного педагога, який переходить від позиції єдиного наставника та джерела знань до ролі коуча,

фасилітатора, тьютора та модератора індивідуальних освітніх шляхів учнів. Крім того, активні методи навчання стають основним інструментом освітнього процесу, надаючи можливість для розвитку творчої особистості, стимулюючи ініціативу та активізуючи пізнавальну діяльність учнів. Педагогіка партнерства є ключовим чинником для успішної взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Як зазначав В. Сухомлинський: «Без батьківської мудрості немає виховної сили сім'ї. Батьківська мудрість стає духовним надбанням дітей; сімейні стосунки, побудовані на громадському обов'язку, відповідальності, мудрій любові й вимогливій мудрості батька та матері самі стають величезною виховуючою силою. Але ця сила йде від батьків, у них її коріння і джерело» [34]. «Із сім'ї протоптується стежка до школи, а вже тоді на життєву дорогу ведуть дітей два розуми, два досвіди, здобуті у сім'ї та школі» [8, с. 4].

Розглядаючи освіту і становлення людини в контексті культури, не можна не погодитися з думкою відомого філософа М. Кагана про те, що культура винайшла два ефективних для виховання людини інститути – школу і сім'ю.

Важливою умовою ефективної навчально-виховної роботи з дітьми є співробітництво школи і сім'ї, спрямоване на формування високого рівня педагогічної культури батьків. Особливості взаємин школи із сім'ями учнів регламентуються державними документами. Так, в Законі України «Про освіту» визначені основні права і обов'язки батьків щодо виховання дітей, зокрема, відзначено, що на батьків покладено однакову відповідальність за виховання і розвиток дитини [35].

Водночас не можна не зважати на той факт, що педагогічне партнерство між сім'єю і школою пов'язують із такими поняттями, як «взаємодія», «взаємозв'язок», «співпраця», «співробітництво». У працях педагогів дослідників немає чіткого розмежування цих понять, що засвідчує багатогранність цього феномена [34, с. 5].

Важливою роллю в вихованні та навчанні школярів є спільна діяльність навчального закладу та сім'ї, і успішність цієї співпраці залежить від

організації роботи з батьками в сучасних школах. Проте іноді виникають розбіжності між шкільним та сімейним вихованням, що може ускладнити процес формування культури міжособистісних відносин та поведінки дітей молодшого шкільного віку. Тісне співробітництво між школою та сім'єю допомагає забезпечити єдність вимог і виховних впливів.

Таким чином, аналіз останніх досліджень та публікацій підтвердив, що вже на перетині XIX і XX століть виникла ідея взаємодії між сім'єю та школою в процесі виховання дітей. Єдність сімейного та навчального середовищ відіграє важливу роль у вирішенні завдань повноцінного розвитку та виховання школярів. Відомі педагоги, такі як Я. Корчак, А. Макаренко, М. Стельмахович, В. Сухомлинський та інші, надавали велике значення цій проблемі.

Досвід показує, що плідна співпраця між школою та сім'єю може розвиватися завдяки педагогічній підготовці батьків і їх активному залученню до навчально-виховної діяльності. У багатьох випадках успішність у розвитку освітньої галузі та якість надання освітніх послуг залежать від тісної взаємодії між навчальним закладом та батьками. Тож недбалість з боку батьків чи їх байдужість до дитини можуть негативно позначитися на функціонуванні складових «педагогічного трикутника» – батьків, дитини та вчителів – і стримувати належний розвиток та формування особистості дитини.

Організація взаємодії школи та родини припускає: вивчення родини з метою виявлення її можливостей з виховання своїх дітей і дітей класу; згрупування родин за принципом наявності в них морального потенціалу й можливості впливати на свою дитину, дітей класу; аналіз проміжних і кінцевих результатів їхньої спільної виховної діяльності. Співробітництво школи та родини на будь-якому етапі починається з вивчення умов і мікроклімату сімейного виховання, індивідуальних особливостей дітей і батьків.

Головним завданням спільної діяльності навчального закладу і сім'ї з питань вирішення проблем навчання, виховання і розвитку дітей є:

- інтеграція зусиль сім'ї і педагогічного колективу в діяльності щодо розвитку особистості дитини;

- забезпечення участі батьків в організації освітнього процесу і шкільному самоврядуванні;
- мотивація батьків до вивчення науково-методичної та психолого-педагогічної літератури з проблем розвитку та виховання дітей;
- підвищення психолого-педагогічної культури батьків, поповнення арсеналу їх знань, вмінь і навичок виховної взаємодії з дітьми;
- підвищення відповідальності батьків за виховання дітей, ролі батька у родині;
- створення системи просвітницької роботи, спрямованої на підвищення правової культури батьків;
- презентації успішного досвіду сімейного виховання;
- підвищення рівня профінформованості батьків та їхньої компетентності з проблем формування здорового способу життя, профілактики асоціальної поведінки та поширення шкідливих звичок, репродуктивного здоров'я дітей та молоді, організації змістовного сімейного дозвілля;
- залучення батьків до виховної роботи з дітьми та молоддю за місцем проживання;
- надання психолого-педагогічної підтримки та допомоги проблемним сім'ям [8, с. 20-21].

Співробітництво з родиною та його вплив на виховний потенціал сім'ї фокусується на аналізі сімейного контексту, в якому виростає учень, і його відносинах з членами родини. Це містить дослідження сімейного середовища. Підтримка батьків здійснюється через організацію зустрічей батьківського комітету, консультації та індивідуальні розмови. Також це сприяє спільному проведенню вільного часу для дітей та батьків, а також захисту прав та інтересів дітей, особливо в родинях, що перебувають у складних ситуаціях.

Педагоги, зокрема класні керівники, мають дотримуватися таких позицій:

- 1) забезпечити, щоб батьки та діти не відчували себе об'єктами дослідження, але відчували взаємодію та підтримку;
- 2) планомірно, систематично та цілеспрямовано підходити до роботи з

батьками, використовуючи методи, які взаємодіють із методами виховання дітей;

3) різноманітно та комплексно застосовувати психолого-педагогічні методи для досягнення поставленої мети в роботі з батьками.

Під час дослідження сім'ї школяра педагог перш за все звертає увагу на такі аспекти: загальну інформацію про батьків, інших членів родини, умови проживання та фінансове забезпечення. Також важливо вивчити ставлення сім'ї до навчання в школі та загальну інформацію про дітей, включаючи їхній вік, інтереси та рівень вихованості. Аналіз виховних можливостей сім'ї, включаючи рівень педагогічної культури батьків, також є важливою складовою цього дослідження.

Сім'я та школа разом створюють ідеальне оточення для повноцінного росту та розвитку особистості школяра. Співпраця між ними визначає ефективну освітньо-виховну роботу, базовану на взаєморозумінні та атмосфері взаємопідтримки. Вона спирається на накопичені педагогічні знання, національну та загальнолюдську культуру, а також моральні цінності.

Важливим фактором в розвитку цієї співпраці є педагогічна освіта батьків та їх активна участь у навчальному процесі. Успіх у галузі освіти та якість надання освітніх послуг часто залежать від тісної взаємодії між навчальним закладом та батьками. Байдужість або недбалість стосовно обов'язків перед дітьми негативно впливає на розвиток і становлення молодих особистостей, адже співпраця батьків, дітей і вчителів є важливим складником «педагогічного трикутника». Тісна співпраця батьків і навчального закладу сприяє належному зростанню та розвитку дітей. Розглядаючи освіту та становлення особистості в контексті культури, слід пам'ятати, що школа та сім'я є двома ефективними інститутами, створеними культурою для виховання людини. Школа і сім'я, батьки та вчителі, батьківські комітети та адміністрація навчального закладу – це взаємопов'язані складові, об'єднані спільною метою, якою є навчання, виховання, розвиток і становлення кожної дитини.

Виховання в сім'ї передбачає правильно організовану взаємодію, яка

базується на взаємовпливі, співпраці та взаємозалежності, а не на примусі або підпорядкуванні. Загальноприйнятою нормою спілкування в сімейних відносинах є етикет, який регулює взаємини між членами сім'ї. Кожний вчинок дитини викликає певну реакцію у батьків, яка може бути виразом посмішки, гніву, схвалення або несхвалення. Таким чином, ми вказуємо дитині на те, як вона повинна сприймати та взаємодіяти з складним світом взаємовідносин, формуючи в ній моральні та етичні стандарти, які базуються на шанобливості до знань, скромності та повазі до інших людей.

Проведені дослідження підтверджують, що існує тісний зв'язок між характером формування особистості і виховним потенціалом сім'ї. Сім'я характеризується тривалою та постійною взаємодією між людьми різного віку, з різним досвідом життя, різними особистими характеристиками та соціальним статусом. Роль сім'ї у вихованні дітей великою мірою залежить від взаємодії з навчальним закладом, а саме від того, як школа співпрацює з батьками та дітьми протягом усього навчання. Тривала та постійна співпраця сприяє створенню повноцінної та гармонійно розвиненої особистості, особливо важливо це в перші роки життя дитини, коли формується основа особистості.

Заклад освіти, як соціальний інститут, не може замінити сім'ю і не вирішить соціально-економічні та матеріальні проблеми, що існують в родині. Основна функція школи полягає в тому, щоб піднімати виховний потенціал та авторитет сім'ї шляхом налагодження плідних відносин з батьками учнів.

Співпраця між «сім'я-школа» має включати такі аспекти: підвищення рівня педагогічних знань батьків протягом навчання дітей, консультування батьків з питань виховання психологами школи, узгодження виховних дій вчителів та батьків, надання соціально-педагогічної підтримки сім'ї та спільне визначення найбільш доцільних шляхів покращення виховання молодого покоління, особливо в процесі формування культури міжособистісного спілкування серед учнів молодшого шкільного віку.

Сім'я, як середовище для виховання, створює унікальний емоційно-психологічний клімат, який неможливо відтворити в інших умовах. Цей клімат

базується на особистому зв'язку між вихователем (батьком або матір'ю) та вихованцем (дитиною) і сприяє розвитку родинних, дружніх та довірливих відносин. Він впливає на ставлення до навчання та праці та визначає їхнє керівництво. Сім'я також впливає на формування ставлення до світогляду, моральних та правових цінностей суспільства, а також впливає на розвиток характеру, соціальний зміст, рівень самооцінки і самокритичності у дітей. Крім того, сім'я відіграє роль у контролі за дітьми та підлітками як майбутніми членами громадянського суспільства, які перебувають у стадії активного розвитку і ще не повністю оволоділи навичками прийняття самостійних рішень.

Тому потрібно створити атмосферу взаємопідтримки та спільних інтересів для сприяння позитивної взаємодії між «педагогами і батьками». Основна ціннісна основа цієї взаємодії полягає в досягненні успішної самореалізації дитини, її особистісному рості, стимулюванні мотивації до навчання, збереженні фізичного та психічного здоров'я і соціальній адаптації. Таким чином, головною метою цього процесу є прагнення до єдності сім'ї і школи у вихованні дітей, що може бути досягнуто через партнерську взаємодію.

Взаємодія – це процес взаємного впливу одних суб'єктів на інших, що призводить до взаємної взаємодії і спільної обумовленості. Основна особливість взаємодії полягає в тому, що кожна з взаємодіючих сторін впливає і на іншу і наслідком є взаємний вплив одне на одне, що визначає напрямок розвитку об'єктів і їх структур.

Партнерська взаємодія – це спілкування та співпраця між учителем, учнем і батьками, де всі учасники виховного процесу об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими однодумцями, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат [16].

Партнерська взаємодія передбачає регулярне інформування, освіту, консультування, а також соціальну та психологічну (іноді й психотерапевтичну) допомогу сім'ї, це складний і різнофункціональний процес,

який вимагає системного регулювання і управління. Щоб досягти бажаного результату, потрібно створити спеціальне навчальне середовище, яке сприяє продуктивній педагогічній взаємодії з сім'єю на основі заздалегідь спланованої мети і очікуваного результату. Це означає створення відповідних умов для удосконалення кожного з її учасників незалежно від їх потенційних можливостей, іноді навіть незважаючи на їх бажання, прагнення, готовність і інші фактори.

Партнерська взаємодія між «сім'єю і школою» характеризується наступними особливостями:

- 1) цілеспрямованість. Вона передбачає наявність визначених цілей, які, як правило, є зовнішніми щодо взаємодіючих сторін, і досягнення цих цілей активізує спільні зусилля;
- 2) експліцитність. Ця взаємодія відкрита для спостереження і фіксації, тобто вона відкрита для спостереження та документування;
- 3) ситуативність. Вона характеризується нестабільністю і залежністю від конкретних обставин, а також змінюється у залежності від тривалості, інтенсивності, норм і правил взаємодії;
- 4) рефлексивна багатозначність. Ця взаємодія передбачає усвідомлення або відсутність усвідомлення суб'єктивних намірів, можливостей для міжособистісної взаємодії.

Погоджуючись з думкою С. Мартиненко, успіх у взаємодії педагога з батьками учнів залежить від його здатності встановлювати контакт з ними. Без такого контакту важко говорити про ефективну співпрацю в вихованні дітей. Особливу важливість набуває комунікативна діяльність учителя та його здатність спілкуватися з батьками.

В основі спілкування між батьками, вчителем і дітьми повинна бути взаємна зацікавленість в долі дитини і її вихованні. Дослідниця вказує на важливість того, щоб вчитель вмів слухати батьків, розуміти їхні проблеми і успіхи в вихованні дітей, виявляти найкритичніші моменти в сімейному вихованні і, при необхідності, надавати підтримку.

Створення толерантних відносин між вчителями і батьками є основою подальшої співпраці, яка виходить за межі справжньої успішності і старанності дітей. Ця співпраця також може сприяти переосмисленню батьками їхнього способу життя, установок і позицій у відношенні до своїх дітей.

Згідно думки С. Мартиненко, важливість взаємодії між вчителями і батьками полягає в тому, щоб вони спільно працювали для досягнення кращих результатів у вихованні дітей і підтримували один одного в цьому процесі [26, с. 61].

Формування особистості дитини досягається найбільш ефективно завдяки спільній діяльності всіх основних учасників виховання: педагогів, батьків та самої дитини. Важливо розуміти, що як батьки, так і вчителі впливають на розвиток одних і тих самих дітей, тому співпраця між ними має бути заснована на спільних поглядах щодо мети та принципів виховного процесу, а також на пошуку ефективних методів і форм взаємодії з дітьми.

Спільна діяльність батьків і педагогів в загальноосвітніх навчальних закладах може бути успішною лише тоді, коли всі учасники мають позитивну готовність до співпраці, розуміють її сутність та цілі, і відчують особисту важливість цього процесу. Важливим елементом є також спільне планування, організація та підведення підсумків такої спільної діяльності.

Поняття партнерства в освітньому середовищі розкрито у працях: О. Коханової (психологія партнерської взаємодії в освіті); С. Максименка (психологічні проблеми модернізації освіти в Україні); В. Моргуна (педагогіка співпраці, психологія толерантності); Г. Татаринцевої (методологічні підходи до визначення поняття «партнерство»); Н. Шигонської (філософський, психологічний, соціологічний та педагогічний аспекти сутності категорії «професійна взаємодія») та ін. [22; 28; 31; 46; 53].

Ефективність педагогіки партнерства залежить від глибокого розуміння психологічних аспектів взаємодії та співпраці між вчителем, учнем і батьками. У цьому процесі всі учасники є об'єднаними загальними метою та цілями, вони взаємодіють як рівноправні та відповідальні учасники освітнього процесу.

Педагогіка партнерства повинна базуватися на принципах толерантності.

Толерантність особистості означає, що людина виявляє доброзичливе та терпиме ставлення до оточуючих і подій, які не порушують права і не завдають шкоди навколишньому середовищу.

Структура толерантності особистості ґрунтується на основних структурних компонентах: когнітивному (знання про об'єкти і ситуації в житті, які виникають з індивідуального досвіду); емоційному (почуття, що передують поведінці, сприяючи організації знань і вияву певної поведінки); поведінковому (призводить до виявлення основних стійких переконань, цінностей та етнічних цінностей. Установлення толерантності виражається у діях та вчинках особистості, оскільки дії є головною структурою, що відображає реальні аспекти самореалізації людини як особистості, індивіда та громадянина [53].

Особливої уваги заслуговує розроблена програма розвитку толерантності особистості у навчально-виховному процесі ЗНЗ та ВНЗ, яку розкрито у посібнику з грифом вченої ради ПНПУ імені В. Короленка «Tolerance, Volunteerism and Leadership», (authors. : Inga Kapustian, Svitlana Yalanska, Tetiana Nikolashina et.al.), 2016 [55].

Програма розвитку спрямована на створення толерантного середовища, партнерської взаємодії між учителем, учнем та батьками, розвиток прагнення до самовдосконалення; мотивацію до творчої самореалізації; розвиток позитивного мислення; організацію навчально-виховного процесу, що обумовлює глибоке володіння загальнолюдськими цінностями; мотивацію доброзичливого, терпимого ставлення до оточуючих; забезпечення мотивації до уникнення агресії, заздрощів; мотивацію до позитивних вчинків, взаєморозуміння та взаємодопомоги; забезпечення конструктивного постійного зворотного зв'язку; розкриття та розвитку здібностей і можливостей кожної дитини нової української школи.

Методологічні основи педагогіки партнерства як партнерської діяльності визначила доктор психологічних наук, професор Н. Побірченко, яка стверджувала, що «партнерська діяльність є галуззю соціально-психологічної

освіти і науки. Об'єктом її вивчення є закономірності практичного функціонування школи і сім'ї. Предметну організацію партнерської діяльності забезпечують продуктивні результати освітніх процесів. Основним завданням партнерської діяльності в закладі освіти є організація партнерського соціуму і розвиток компетенції партнерства» [33].

Як свідчать численні дослідження, налагодження взаємодії навчального закладу і сім'ї може відбуватися різними шляхами: досягненням узгодженості виховних впливів, що здійснюються навчальним закладом і сім'єю, «не зменшуючи інтереси один одного і поєднуючи зусилля для досягнення більш високих результатів; налагодженням співробітництва сімей і педагогічних колективів загальноосвітніх навчальних закладів для надання батькам допомоги у сімейному вихованні та активізації їх на матеріально-фінансову допомогу школі; забезпеченням «розумного об'єднання можливостей, зусиль в організації життєдіяльності школярів»; створенням саморозвивальної системи, за якої саме батьки ініціювали б і зміцнювали шкільні традиції, відчуючи себе повноцінними учасниками всього, що відбувається у школі; вивченням та врахуванням соціального замовлення батьків як передумови «організації соціально значущої діяльності й розширення співдружності дітей і дорослих».

Основними принципами партнерської взаємодії визначаються добровільність, довготривалість і взаємна відповідальність.

Добровільність означає, що люди мають можливість вільно обирати форми та ступінь своєї участі в взаємодії. Це передбачає, що вони мають усвідомлювати свій вибір та мати можливість оцінити свої можливості, такі як педагогічна компетентність та наявні ресурси, які вони можуть внести в цю взаємодію. У тих навчальних закладах, де взаємодія з сім'ями учнів базується на принципах примусу або вимушеності, розвиток партнерської взаємодії буде недоцільним.

Довготривалість взаємодії свідчить про те, наскільки стійким і постійним є характер спільної діяльності, і чи існує можливість реалізовувати спільні стратегічні проекти.

У випадку, коли взаємодія між закладом освіти і сім'єю є хаотичною та не має стійкого плану (наприклад, обмежується проведенням окремих подій, де батьки беруть участь як учасники, а не організатори), її не можна вважати партнерською.

Взаємна відповідальність між батьками і вчителями щодо виховання дітей формується так само, як і будь-яка інша якість особистості.

Заклад освіти повинен чітко визначити рівень відповідальності, яку можуть нести родини (педагоги) і розподілити увагу та підтримку серед різних сімей і педагогічних працівників, надавши різні педагогічні доручення відповідно до потреб кожної сім'ї.

Отже, партнерство між батьками та школою є ключовим елементом ефективної освітньої системи, спрямованої на повноцінний розвиток та навчання молодших школярів. Врахування психологічних, соціальних та емоційних потреб дітей у співпраці з батьками сприяє створенню оптимальних умов для їхнього вдосконалення та самореалізації в суспільстві.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Педагогічні умови взаємодії сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку

Молодший шкільний вік створює нові психологічні умови для особистісного та комунікативного росту школярів, що є важливим кроком у подальшому формуванні міжособистісного спілкування як важливого аспекту їхнього розвитку.

При взаємодії педагога з учнями відбувається використання набутого досвіду, який базується на психологічних аспектах культури спілкування. Розвиток цих характеристик відбувається внаслідок формування особистості в процесі навчання та мотивації, яка базується на розвитку етичних якостей і комунікативних вмінь і навичок.

У процесі формування культури міжособистісного спілкування важливим є розвиток в учнів навичок та вмінь, які характеризуються:

- відповідністю використання правил і норм мовленнєвого етикету;
- здатністю слухати співрозмовників уважно, робити паузи у мовленні, надавати іншим можливість висловлюватися та погоджувати власні висловлення;
- вмінням висловлюватися ввічливо, тактовно та доброзичливо;
- здатністю висловлювати зауваження без образ та агресії.

Ці навички і вміння грають важливу роль у розвитку культури спілкування серед учнів.

Педагогічні умови визначаються як комплекс факторів, які можуть сприяти підвищенню результативності освітнього процесу та є необхідними

елементами у розвитку культури спілкування серед учнів початкових класів у цьому контексті.

Створення умов, сприятливих для формування культури міжособистісного спілкування учнів початкової школи в рамках освітнього процесу, містить в собі наступні педагогічні аспекти:

- врахування особливостей віку та індивідуальних характеристик молодших школярів під час взаємодії в колективі;
- встановлення відносин, які базуються на взаємоповазі, цінностях та позитивних емоціях у взаємодії між суб'єктами;
- дотримання правил ввічливості, тактовності та мовленнєвого етикету під час спілкування;
- посилення словникового запасу та його використання в різних ситуаціях спілкування та взаємодії.

Однією з умов, яку необхідно враховувати, є розгляд вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів під час спілкування. До цих особливостей відносяться розвиток вибірковості уваги, образного мислення, уяви, здатність осмислювати отриману інформацію, орієнтування в висловлюваннях та оцінках поглядів дорослих і багато іншого.

Значущою педагогічною умовою для формування культури міжособистісного спілкування серед учнів початкових класів є взаємодія між суб'єктами, яка ґрунтується на ціннісному підході, взаємоповазі до співрозмовників та створенні позитивних емоційних зв'язків.

До педагогічних умов, що сприяють взаємодії сім'ї та школи для успішного формування культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку відносяться наступні:

- 1) створення сприятливого середовища: забезпечення позитивної атмосфери в класі та вдома, де діти відчувають підтримку і тепло, є важливим елементом;
- 2) активна взаємодія вчителів і батьків шляхом регулярного обміну інформацією між педагогами та батьками щодо поведінки, успіхів та труднощів

дитини допомагає у вирішенні проблем і сприяє її розвитку;

3) організація спільних заходів, а саме: запрошення батьків на шкільні заходи та ініціювання святкування спільних подій, участь у спортивних змаганнях чи тематичних вечорах позитивно впливає на взаємини;

4) залучення батьків до навчального процесу сприяє їх активній участі у навчальному процесі, наприклад у вигляді волонтерства, в загальношкільних заходах або допомога вчителю у проведенні уроків в класі;

5) розвиток навичок комунікації, тобто здійснення спеціальних заходів для розвитку комунікативних навичок учнів, вчителів та батьків, таких як тренінги, семінари чи лекції;

6) підтримка соціально-емоційного розвитку, забезпечення можливостей для вираження емоцій, розвитку емпатії та вміння слухати у дітей, що сприяє позитивним взаєминам;

7) індивідуалізація підходу: врахування особливостей кожної дитини та створення індивідуальних підходів до взаємодії як у сім'ї, так і в школі.

У взаємодії та спілкуванні важливо будувати взаємну довіру та створювати позитивні відносини між учасниками, які базуються на емоційних зв'язках та взаємоповазі. Досягнення успіху в освітньому процесі часто неможливе без цих аспектів, оскільки байдужість і негативні відносини можуть негативно вплинути на психологічну ефективність виховних впливів.

В основі культури спілкування учнів початкових класів знаходиться ввічливість у взаєминах з оточенням, тактовне ставлення до співрозмовників.

Дослідник К. Слесик виокремлює основні етапи формування культури спілкування та мовленнєвого етикету молодших школярів, які поступово розвиваються та взаємодоповнюються:

- становлення мовленнєвої значущості для учнів, здатність усвідомлювати потребу у процесі мовленнєвої самореалізації, створювати ситуації взаємодії для сприймання висловлювань як цінності;

- формування ціннісного відношення до висловлювань та мовлення оточуючих, визначення ціннісного значення правил, норм мовленнєвого

етикету;

- накопичення знань і вмінь з мовленнєвого етикету, формування мовленнєвої компетентності;
- удосконалення та збагачення словника дітей, застосування словникового запасу під час спілкування, можливість самореалізуватися школярам у певних ситуаціях взаємодії;
- формування вмінь і навичок самовиховання та самоаналізу [48, с 117-120].

Поступове формування вмінь та навичок культури спілкування учнів молодшого шкільного віку та ознайомлення їх з правилами і нормами мовленнєвого етикету слід розпочинати на ранньому етапі вивчення мови. На уроках навчання грамоти, наприклад, першокласники повинні здобувати досвід спілкування з учителем, однолітками та іншими людьми, користуючись при цьому текстами, які вони слухають чи читають.

На цих уроках використовуються різноманітні навчальні матеріали, такі як книги для дітей різних жанрів, які відповідають інтересам та уподобанням учнів, враховуючи їхні вікові особливості. Ключовим є створення вчителем ситуацій, які сприяють активному висловлюванню учнів і розвитку їхніх навичок спілкування шляхом застосування дидактичних методів та сюжетно-рольових ігор, де учасники виконують певні ролі під час спілкування, є чітка мета бесіди і спеціально створені обставини зустрічі.

Для розвитку усного діалогічного та монологічного мовлення учнів корисно проводити роботу в парах і групах. Це надає можливість більшій кількості дітей висловлювати свої думки та спілкуватися під час взаємодії в колективі. З метою розвитку та зміцнення навичок діалогічного мовлення використовують ігри «у крамницю» («Крамниця іграшок», «Продуктова крамниця», «Хлібна крамниця», «Зоокрамниця», «Крамниця одягу», «Крамниця взуття», «Молочна крамниця», «У книгарні»), з телефоном («Розмова по телефону», «Привітай», «Запрошення», «Телефонуємо»), ігри з героями казок, за сюжетами літературних творів («Три ведмеді», «Червона Шапочка та вовк»),

«Двоє мишенят», «Гноми» і т. ін.

Уроки розвитку зв'язного мовлення відіграють вагомую роль у формуванні вмінь і навичок культури спілкування серед учнів початкових класів. Одним з прикладів таких уроків є «Ввічливі слова», де діти ознайомлюються з тематичною групою ввічливих слів. Зміст цих уроків сприяє практичному засвоєнню формул ввічливості, найважливіших правил і норм спілкування, а також розвитку усного та писемного мовлення.

При умові збагачення словникового запасу молодших школярів, його використання дітьми під час різних ситуацій спілкування та взаємодії потрібно враховувати особливості словникової роботи в навчальній діяльності:

- збагачення словникового запасу, засвоєння нових слів і їхніх значень, які були невідомими;
- уточнення словникового запасу, коли поглиблюється розуміння відомих слів, з'ясовуються певні ознаки у значенні синонімів, доборі антонімів, аналізується багатозначність слів;
- активізація словникового запасу у використанні значної кількості слів, виразів у мовленні школярів, складання слів у речення, засвоєння словосполучень і слів, доцільність їх застосування в певному тексті;
- вилучення слів, виразів нелітературної мови, які можуть вживатися учнями, своєчасність у виправленні мовленнєвих помилок, у наголосах і при вимовлянні слів. Важливе значення приділяється створенню мовленнєвих ситуацій, які підкріплюються візуальними засобами. Учні отримують можливість висловлювати свої думки та почуття на основі власного сприймання предметних або сюжетних ілюстрацій, малюнків, картин. Вчитель використовує ці візуальні засоби, щоб створити мовленнєві ситуації, які сприяють формуванню спілкування в колективі.

Підбір ілюстративного матеріалу для розвитку в учнів доброзичливого ставлення, позитивних емоцій і почуттів до оточення, довкілля, можна урізноманітнювати та він має враховувати вікові можливості молодших школярів. Відповідно, наочність з предметними зображеннями відтворює опис

оточуючих предметів, а сюжетні малюнки повинні передавати події динамічно та в русі.

Відповідно, формування культури спілкування відбувається поетапно. Від початку формується цілісна особистісна оцінка школярів, потім на основі цієї оцінки створюються організаційні особливості взаємодії та спілкування вчителя з дитиною, у підсумку утворюється система взаємного обміну думками, враженнями та почуттями.

Літературні засоби є одним із ключових інструментів у формуванні культури спілкування та розвитку мовлення молодших школярів.

Особливе місце у формуванні культури спілкування займають прислів'я, опрацьовуючи які учні навчаються створювати власні висловлювання, розкривати причини та значення виразів. Тому, можливо у такій роботі пропонувати цікаві прислів'я, вислови, які характеризуватимуть певні вчинки та взаємини, способи поведінки, розглядатимуть різні варіанти мовленнєвих ситуацій. Приклади приказок, висловів і порівнянь, які можна знайти у літературних джерелах, допомагають порівнювати думки, емоції, почуття, способи спілкування та поведінки (додаток А).

Серед засобів формування культури спілкування учнів початкових класів слід виокремити такі літературні джерела, як казки, оповідання, легенди. В основі навчання важливими є взірці висловлювань і речення, які опираються на культурні ідеали, окремі вирази, слова, висловлювання видатних майстрів літератури, захоплюючі уривки, зразки пізнавальної навчальної літератури.

Одними із важливих умов формування культури міжособистісного спілкування учнів, на які учителю варто звернути увагу, це:

- погодженість виховних впливів учителів в навчальній роботі та батьків при формуванні комунікативних умінь, навичок і якостей школярів;
- добровільність у виборі учнями видів навчальної діяльності та їхня відповідність потребам та інтересам.

Відповідно, умова погодженості виховних впливів учителів в навчальній роботі та батьків під час формування комунікативних умінь, навичок і якостей

школярів пов'язується з культурою спілкування, прийнятою у суспільстві та можливістю уникнення негативних впливів.

Молодші школярі прагнуть відповідати конкретним прийнятим культурним нормам, правилам і стандартам, які слід дотримуватися в суспільстві. Ці норми і правила виступають засобами для самоствердження та самовдосконалення. Вони є важливими складовими для забезпечення культури спілкування і взаємодії в суспільстві, визначаючи комунікативну здібність та можливість реалізувати комунікативні вміння та навички у важливих ситуаціях для учнів.

Звісно, дотримання педагогічних умов є необхідним для досягнення освітньої мети, забезпечення ефективного процесу формування та покращення конкретних комунікативних навичок та вмінь у спілкуванні. Це також допомагає створити сприятливе освітнє середовище для взаємодії, задля того, щоб учні могли успішно застосовувати свої навички у реальних життєвих ситуаціях.

Аналізуючи освітній процес, можемо відзначити, що різні структурні складові культури спілкування такі, як правила та норми спілкування, формули мовленнєвого етикету, комунікативні вміння та навички можуть усвідомлюватися, осмислюватися та реалізовуватися у навчальній комунікативній діяльності, створених виховних ситуаціях, в яких вони характеризуються ціннісним значенням, або можуть не мати відповідного прояву в мовленнєвих ситуаціях у навчанні чи позанавчальній діяльності, заборонятися, не схвалюватися, неправильно пояснюватися.

Забезпечення умови добровільності вибору видів навчальної діяльності учнями та їх відповідності їх потребам і інтересам ґрунтується на усвідомленні процесу виховання як активної діяльності, спрямованої на самовиховання особистості.

Для стимулювання учнів до самовиховання та самоорганізації в галузі культури спілкування, необхідно спрямовувати освітній процес таким чином, щоб діти активно приймали в ньому участь і взаємодіяли один з одним,

передаючи необхідні цінності. Також варто акцентувати увагу на важливості творчості у навчальній діяльності, яка може забезпечити насиченість емоціями та захоплення процесом навчання, зацікавленість та інтерес до навчання, а також здатність до самореалізації.

Співпраця вчителя з батьками відіграє суттєву роль у формуванні культури спілкування. Батьки володіють різними фаховими знаннями, мають цікаву інформацію та різні особисті інтереси та захоплення, і ця різноманітність може бути важливою у спільній взаємодії з вчителем для формування культури міжособистісного спілкування учнів молодшого шкільного віку.

Для успішного залучення батьків до формування культури спілкування у своїх дітей, вчитель повинен вивчити можливості, захоплення, здібності та таланти батьків.

За необхідності вчитель повинен надавати допомогу батькам у розширенні та вдосконаленні їхніх знань з формування культури спілкування шляхом проведення бесід, батьківських зборів, надання індивідуальних консультацій.

Таким чином, при створенні сприятливих педагогічних умов та виборі відповідних методів формування культури міжособистісного спілкування молодших школярів, необхідно враховувати такі особливості, як образне мислення, вибіркочу увагу, розвинену уяву, некритичність у сприйманні інформації, орієнтування на думки інших тощо.

2.2. Форми та методи взаємодії сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку

Взаємодія сім'ї та школи відіграє визначну роль у вихованні підростаючого покоління, а громадянська зрілість дитини формується під впливом соціалізації особистості. Сім'я є першим і важливим колективом для дитини, де відбувається процес соціалізації, встановлюються фундаментальні

цінності, такі як світогляд, моральність, людяність, милосердя, добро і справедливість.

Сучасне зниження моральних та суспільних стандартів вимагає компенсації через розвиток системи шкільного виховання та вдосконалення педагогічної освіти батьків. Намагаючись знайти ефективні форми та методи роботи з дітьми, важливо, щоб школа виступала не лише як місце навчання, але й як центр виховання, що співпрацює з батьками.

Основна мета школи полягає в формуванні повноцінних громадян, фізично та психічно здорових особистостей, які можуть успішно адаптуватися до сучасних економічних умов. Однак досягнення позитивного результату у вихованні культури взаємин між батьками і дітьми молодшого шкільного віку неможливе без ефективної підтримки з боку батьківської громадськості. Активне залучення батьків до шкільного життя та надання їм своєчасної педагогічної допомоги є ключовими компонентами цього процесу.

На сучасному етапі розвитку суспільства, батьки часто надто акцентують увагу на матеріальному забезпеченні своїх дітей, не враховуючи, що для нормального розвитку особистості важливий вплив має позитивний мікроклімат в сім'ї та морально-ціннісні взаємини. Одним з основних завдань сучасних педагогів є сприяння формуванню культури взаємин між батьками і дітьми, враховуючи їхнє значення для повноцінного розвитку особистості.

Сучасні педагогічні технології базуються на комплексному підході, який характеризується:

- 1) впливом на свідомість, почуття і поведінку учнів;
- 2) інтеграцією виховання і самовиховання;
- 3) забезпеченням єдності цілей, змісту, форм і методів виховання;
- 4) використанням системи виховних заходів та інших методів.

Цей підхід сприяє визначенню конкретного рівня знань, навичок і умінь у дітей та батьків, а також готовність їх до взаємодії та розвиває морально-ціннісні взаємини.

Сучасна родина стикається з труднощами в вихованні підростаючого

покоління через відсутність необхідних культурологічних і педагогічних знань, а також відсутність необхідних навичок. Це впливає негативно на виховні можливості сім'ї у формуванні морально-ціннісних взаємин з дітьми. Таким чином, кожна родина, яка залишається основним елементом суспільства, потребує допомоги соціальних інститутів. Школа, яка є найближчим соціальним інститутом, може надати підтримку шляхом організації спеціальної підготовки для батьків та стимулювання та активізації виховної ролі сім'ї.

Процес педагогізації батьків є цілеспрямованим, організованим і систематичним підходом, де всі напрямки максимально враховують потреби та проблеми кожної конкретної родини. Він відповідає інтересам і запитам кожної сім'ї, акцентуючи увагу на розвитку психолого-педагогічних знань, умінь і навичок у батьків.

Такий підхід до розуміння педагогічної технології передбачає широке використання індивідуальних методів роботи з батьками, які не лише дозволяють вивчити об'єктивні умови їхнього життя, але й визначити стратегію виховання (зокрема, вибір напрямку та створення спеціальних освітніх і виховних програм для батьків) та тактику (сукупність засобів і методів для досягнення поставленої мети).

Для вирішення завдань з педагогізації батьків можна використовувати різноманітні форми взаємодії:

- індивідуальні: відвідування родини; запрошення до школи; індивідуальні педагогічні бесіди, надання індивідуальної педагогічної допомоги, листування з батьками; дні відкритих дверей;
- групові: формування батьківського активу; проведення групових бесід і консультацій; організація батьківських консиліумів;
- колективні: проведення лекцій і бесід; організація науково-практичних конференцій; проведення батьківських днів; вечорів питань і відповідей; участь у загальношкільних та класних батьківських зборах; проведення зборів-концертів; участь в конференціях для обміну досвідом виховання; організація диспутів; проведення педагогічних колегіумів;

організація зустрічей за круглим столом, педагогічних всеобучів та усних журналів (додаток Б).

Щоб самі збори для батьків були цікавими, можна використовувати інноваційні наступні форми роботи:

- педагогічний десант (виступ педагогів в організаціях, де працюють батьки);
- дерево родоводу (зустрічі поколінь, роздуми над проблемами виховання);
- у сімейному колі (індивідуальна допомога родинам, організація зустрічей з лікарями, юристами, психологами);
- родинний міст (збори батьків, дітей, членів родини);
- дні довір'я (у визначені дні батьки-лікарі, батьки-юристи і т. д. проводять консультації для бажаючих);
- день добрих справ (спільна трудова діяльність учителів батьків і дітей);
- сімейна скринька (добірка матеріалів з позитивним досвідом виховання культури взаємин з дітьми);
- народні світлиці (спільне проведення традиційних святкувань);
- аукціони педагогічних ідей (обмін досвідом з виховання культури взаємин у сім'ї);
- батьківські педагогічні ринги (спільне розв'язання педагогічних задач);
- батьківські педагогічні «табу» (спільне обговорення шляхів виходу із кризових ситуацій).

Інтерактивна форма взаємодії з батьками є методом організації пізнавальної діяльності, спрямованою на досягнення конкретної мети – створення комфортних умов для спілкування та навчання, де кожен учасник відчуває свою успішність та рівноправність. Ця методика передбачає моделювання реальних ситуацій, використання рольових ігор і спільне розв'язання проблем, базуючись на аналізі обставин та відповідних ситуаціях.

Під час інтерактивного навчання батьки отримують навички демократичного спілкування, критичного мислення та прийняття обґрунтованих рішень. Особливо продуктивною є робота в групах, яка може бути застосована для вирішення складних проблем, що вимагають колективного обговорення.

Відповідно до змісту та мети педагогізації батьківської громадськості існують різноманітні можливості організації роботи в групах. Зокрема, у науково-методичному посібнику «Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання» автори Л. Пироженко та О. Пометун висувають наступні форми інтерактивної роботи:

«Діалог» – це форма інтерактивної роботи, шляхом спільного пошуку групами взаємодопомоги у досягненні згоди. Його результати можуть відобразитися у кінцевому тексті, переліку ознак, схемі тощо. Діалог сприяє взаєморозумінню, допомагає уникнути конфліктних ситуацій та критики інших груп. У цьому процесі увага зосереджена на сильних аспектах позиції кожної групи.

«Синтез думок» – це метод групової роботи, схожий за метою та початковою фазою на попередній варіант. Однак, після об'єднання в групи та виконання завдання, учасники не залишають записів на дошці. Замість цього вони передають свій варіант іншим групам, які доповнюють його своїми думками та виокремлюють те, з чим не погоджуються. Опрацьовані результати передаються експертам, які порівнюють написане зі своїм варіантом і складають загальний звіт, обговорюваний усім колективом.

«Спільний проєкт» – це спосіб досягнення тієї самої мети та об'єднання в групи, що й «Діалог». Однак завдання, які отримують групи, різноманітні за змістом та висвітлюють проблему з різних поглядів. По завершенні роботи кожна група представляє звіт і записує на дошці визначені положення. З отриманих відповідей представників груп складається спільний проєкт, який піддається рецензуванню та доповненню групою експертів.

«Коло ідей» спрямоване на вирішення актуальних суперечливих питань, створення списку ідей та залучення всіх учасників у обговорення конкретного

питання. Ця технологія використовується, коли всі групи мають вирішувати одне й те саме завдання, яке складається з кількох питань або позицій. Кожна група представляє свої відповіді по черзі, що сприяє об'єднанню ідей та поглядів.

«Акваріум» є методом навчання, представляючи форму активної діяльності учасників у невеликих групах. Він ефективний для розвитку навичок спілкування в обмеженому колективі, поліпшення вміння вести дискусії та обґрунтовувати свої думки. Цей підхід може бути використаний лише в тому випадку, якщо учасники вже мають досвід роботи в групах [34].

Взаємодія школи і родини є важливим елементом успішного розвитку дитини. Існує кілька методів роботи з батьками, спрямованих на зміцнення цієї взаємодії:

- батьківські збори та консультації, де вчителі можуть поділитися інформацією про плани, програми та методи навчання, відкрито обговорювати питання та ідеї, що стосуються навчання та виховання.
- використання електронних засобів зв'язку таких, як електронні листи, веб-сайти школи, чати для батьків тощо, для швидкого та зручного обміну інформацією.
- батьківські комітети, де вони можуть брати участь у прийнятті рішень та організації подій.
- спільні заходи та події шляхом організації спільних заходів для батьків, учнів та вчителів, такі як спортивні змагання, концерти, ярмарки тощо, що сприяє створенню сприятливого середовища для взаємодії.
- курси для батьків для отримання додаткової освіти про виховання та розвиток дітей, а саме: лекції, воркшопи або онлайн-курси.
- індивідуальні консультації для можливості батьків зустрічатися з вчителями та обговорювати особливості навчання та розвитку їхніх дітей.
- ефективне використання соціальних мереж: створення групи у соціальних мережах для батьків, де можна ділитися корисною інформацією, порадами та підтримкою.

- залучення батьків до освітнього процесу, наприклад запрошення батьків на відкриті уроки, де вони можуть бачити, як проходить навчання їхніх дітей, та взяти участь у спільних активностях.

Важливо відзначити, що до інтерактивних методів взаємодії з батьками також можна віднести батьківські тренінги, ринги для батьків, читання, вечори тощо.

Батьківські тренінги є високоефективною інтерактивною формою взаємодії з батьками, які визнають наявні проблеми у своїй родині та прагнуть змінити свій підхід до взаємодії, зробити її більш відкритою. Важливою є їхня усвідомленість щодо необхідності отримання нових знань і навичок у вихованні власних дітей. Такі тренінги особливо корисні для батьків, які тільки починають отримувати досвід у вихованні дітей.

Для досягнення результативності важливо, щоб батьківські тренінги проводилися регулярно та за присутності обох батьків. Такі тренінги зазвичай організовуються для групи з 12-15 учасників і тривають п'ять-вісім занять. Ідеально, якщо тренінг проводить досвідчений шкільний психолог або вчитель, який володіє методикою тренінгів.

«Батьківські ринги» представляють собою форму дискусії між батьками та сприяють формуванню батьківського колективу. Проведення таких рингів у школі може вважатися навіть необхідним. Зазвичай, з самого початку багато батьків виявляються категоричними у своїх судженнях з питань виховання дітей, іноді не враховуючи індивідуальні можливості та здібності своєї дитини та її реальний рівень освітнього потенціалу. Деякі вважають, що методи виховання в сім'ї не підлягають обговоренню або коригуванню з боку педагога. Батьківські ринги організовані перш за все для того, щоб батьки мали можливість переглянути та переосмислити свої методи виховання або вдосконалити свій педагогічний підхід.

Підготовка батьківського рингу передбачає відповіді на найбільш актуальні педагогічні та психологічні питання. Батьки самостійно обирають ці питання від початку навчального року, а перелік проблемних питань для рингу

отримують на перших батьківських зборах. Під час рингу, за участю двох чи більше родин, розглядається обране питання, і решта аудиторії реагує оплесками на їхню полеміку. Експертами на рингу можуть виступати молоді педагоги та старшокласники.

Останнє слово на рингу належить фахівцям, запрошеним для участі, або класному керівникові, який може підтвердити свою позицію за допомогою вагомих доказів з життя класного колективу.

Батьківські вечори представляють собою ефективну форму взаємодії з батьками, яка сприяє їхньому згуртуванню. Такі заходи проводяться в класі 1-2 рази на рік та можуть бути організовані як у присутності дітей, так і без них. Батьківські вечори створюють чудовий контекст для класного керівника знаходити однодумців та отримувати підтримку в процесі виховання та формування класного колективу.

Орієнтовні теми батьківських вечорів:

- «Цікаві ідеї у вихованні дітей»;
- «Родинні ігри. Сучасні ігри та іграшки»;
- «Яким ми бачимо майбутнє своїх дітей»;
- «Взаємини поколінь у родині: приклад для наслідування»;
- «Культура спілкування в сім'ї»;
- «Друзі моєї дитини».

Взаємодіючи з батьками, педагог повинен використовувати різноманітні форми роботи, які сприятимуть підвищенню рівня педагогічних знань у батьків та вдосконаленню їхніх навичок у вихованні та формуванні морально-ціннісних зв'язків із дітьми. У виконанні таких завдань важливо, щоб вчитель враховував наступні аспекти:

- з метою підвищення педагогічної культури батьків цілеспрямовано рекомендується формувати групи як серед батьків учнів одного класу, так і створювати окремі групи, організовані за інтересами та рівнем досвіду;
- тематика засідань повинна враховувати зацікавленість батьків у педагогічних знаннях та вміннях, зокрема важливості морально-ціннісних

взаємин у сім'ї під час виховання дітей;

- процес навчання має базуватися на позитивному досвіді батьків, а формат занять може поєднувати лекційні елементи з неформальними бесідами. При цьому важливо здійснювати педагогічний аналіз окремих випадків виховання дітей в сім'ї, їхньої поведінки в різних контекстах, таких як сімейне середовище, школа, громадські місця тощо;

- для поглиблення знань батьків рекомендується впроваджувати домашні завдання, виконання яких передбачатиме ознайомлення з педагогікою, психологією, санітарією, гігієною та іншими аспектами;

- важливо виявляти підтримку та заохочення для активних учасників педагогічного навчання, які успішно будують взаємини із своїми дітьми;

- розширення засобів самостійної пізнавальної діяльності слухачів, таких як підготовка рефератів, виступів, і вивчення окремих питань, також вважається важливою складовою цього процесу.

Зміцнення взаємодії між школою та родиною вимагає систематичних та цілеспрямованих зусиль обох сторін. Це сприяє покращенню навчання та розвитку дітей, а також формує позитивне середовище в школі.

Отже, ефективність усієї освітньої системи закладу освіти забезпечується, насамперед, взаємодією педагогів з батьками дітей, утвердженням батьків, усіх дорослих членів родини як суб'єктів цілісного виховного процесу, формуванням у них установок на самостійну творчу діяльність шляхом упровадження активних форм, передових технологій і методик психолого-педагогічної просвіти.

2.3. Методичні рекомендації щодо взаємодії сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку

Ефективність процесу формування культури взаємовідносин між

батьками та дітьми молодшого шкільного віку досягається, якщо розглядати початкову школу як центр гуманітарного виховання та формування культури взаємодії та міжособистісного спілкування. В цьому контексті надається можливість дитині отримати не лише необхідні знання, але й розвивати вміння та навички для успішної взаємодії в суспільстві.

Необхідно надавати значну увагу науково-теоретичній підготовці вчителя, зокрема його знанням культури і традицій взаємин у сім'ї, особливості формування морально-ціннісних стосунків у дітей молодшого шкільного віку, а також розуміння різних форм і методів роботи як у сім'ї, так і в школі. Педагогічна підготовка також повинна містити психологічний компонент, спрямований на розвиток мотиваційної сфери вчителя, його бажання до самоосвіти та професійного зростання. Важливим є усвідомлення вчителем впливу гармонійних морально-ціннісних взаємин між дорослими і дітьми на подальше життя дитини, а також усвідомлення необхідності формування культури міжособистісного спілкування між молодшими школярами та їхніми батьками.

Практична підготовка передбачає освоєння педагогічних технологій і використання різноманітних методик для діагностики та корекції морально-ціннісних взаємин у сім'ї. Також вона містить в собі вміння вибирати потрібну наукову і педагогічну інформацію, а також майстерність у застосуванні методик для організації та проведення виховної роботи (додаток В, Г).

Для ефективного вирішення завдань щодо виховання культури взаємин дітей з дорослими необхідно впливати на їх уявлення про культурну особистість та розвивати навички співчуття та співпереживання у ситуаціях, коли інші люди потребують допомоги та підтримки, використовуючи при цьому вміння спілкуватися. Також важливо формувати культуру ефективного спілкування та взаємодії серед молодших школярів.

Методика виховання культури взаємин молодших школярів з батьками характеризується організацією самостійної моральної діяльності. Це дозволяє дитині розвивати навички співпереживання, виявлення доброти та прагнення

покращити якість життя, активно допомагаючи в цьому процесі. На практиці це реалізується через проведення емоційних ігор, творення сімейних казок, інсценування сценок батьківсько-дитячих взаємин та організацію уроків культури сімейної взаємодії.

Наведемо приклади лише окремих організаційних форм та методичних прийомів, які сприятимуть формуванню культури міжособистісного спілкування в сім'ї:

1) гра «Який я добрий син (донька)» спрямована на осмислення морально-етичних норм та розвиток емоційного інтелекту у дітей. Педагог по черзі ставить запитання дітям про те, як вони мають ставитися до своїх батьків у різних ситуаціях, таких як хвороба, зайнятість, стомленість чи конфлікт. Діти висловлюють свої думки, і найпереконливіші відповіді отримують бали. Той, хто набирає найбільше балів, отримує звання найкращої доньки чи сина, сприяючи створенню гуманної атмосфери та розвитку якісного мислення у дітей;

2) самостійне складання сімейних казок допоможе дітям, під впливом прочитаних книг або навколишнього середовища самостійно творити казки про свою родину. Цей творчий процес стимулює їхні думки та почуття, сприяє щирому вираженню переживань та розвитку прагнень. Складання казок вчить дітей адаптуватися, вдосконалюватися та розвивати особистісні цінності, такі як турбота про батьків, відповідальність за молодших родичів, надання допомоги слабшим і інше. Основою для цих казок слугують дитячі враження та спостереження за сімейним життям. Дітям пропонується створити казку, в якій героями будуть інші члени родини, ілюструвати її. Такі казки можна використовувати як подарунок для батьків, матеріал для обговорення на батьківських зборах або для створення виставки малюнків та творів;

3) інсценування діалогів між батьками та дітьми на тему культури сімейних взаємин допомагає дитині відчувати себе в ролі батьків чи інших членів сім'ї. Цей процес дозволяє їй сприймати повноту щасливого родинного життя та відчувати позитивні та негативні емоції від усіх членів родини. Дітям

пропонується вибрати тексти для інсценізації на свій вибір. Кожен учень обирає «п'єсу» і партнера. Протягом 10-15 хвилин вони вивчають текст, обмірковують ситуацію і представляють «на суд» своїх глядачів «постановку» своєї «п'єси». Під час цього процесу виникає своєрідний конкурс, дискусії та щирі обговорення. Гра за ролями часто є суттєвою у розгляді дитиною певної моральної проблеми та у прийнятті відповідного рішення.

Одним з ефективних методів формування культури міжособистісного спілкування молодших школярів з батьками є проведення уроків культури сімейної взаємодії. Мета та зміст цих уроків спрямовані на розкриття і осмислення гуманістичних цінностей у сімейному оточенні, а також на формування моральних і духовних переконань як основи для формування культури міжособистісного спілкування.

Важливо виокремити методичні прийоми, спрямовані на досягнення максимальної ефективності на уроках культури сімейних взаємин:

- 1) залучення емоційних засобів виховання підсилює навчальний процес, надаючи дитині радість, що сприяє покращенню її здатностей сприймати та оцінювати людське життя;
- 2) досягнення певного успіху чи творчого досягнення учня стає основою успішного розв'язання морально-етичних завдань;
- 3) творчість розглядається як найвищий прояв людської діяльності, що є духовною вершиною та життєвою цінністю;
- 4) діяльнісна свобода дитини, її вільні вчинки та дії, що не залежать від зовнішніх причин, розглядаються як одне з найважливіших прагнень особистості;
- 5) виховна перспектива базується на спільній дії вихователя та вихованця з метою свідомого прийняття моральних вимог, що поступово переходить у самостійну, самотворчу та саморозвивальну діяльність підростаючої особистості.

Вміння педагога взаємодіяти з дітьми містить не лише ефективні методи навчання та здатність чітко викладати матеріал, але й навички емпатії та вміння

спілкуватися з учнями на різноманітні теми, що їх цікавлять. Це є потужним та значущим інструментом у формуванні культури міжособистісного спілкування серед учнів. Крім вищевказаного, наявність педагогічних здібностей до спілкування з дітьми передбачає:

- здатність розуміти дитину, бачити речі її очима;
- уміння не обманювати, не хитрувати, завжди говорити тільки правду;
- здатність бачити в ній рівноправну особистість;
- готовність критично аналізувати свої вчинки й визнавати критику на свою адресу з боку інших;
- уміння здійснювати необхідний педагогічний вплив на учнів;
- володіння словом.

Порівняно з іншими соціальними інститутами, сім'я має певні особливості, які істотно впливають на становлення особистості дитини. саме сім'я стає першою об'єднуючою ланкою між дитиною і суспільством, формує власний спосіб життя, мікро-культуру, основою якої є цінності й елементи культури суспільства. Сучасна українська сім'я часто зіштовхується з неможливістю повноцінно втілити свій виховний потенціал. Це обумовлено як особливостями суспільного виховання, так і негативними змінами у самій сім'ї, такими як зменшення інтегративності, конфліктними відносинами між подружжям та порушенням емоційних зв'язків між батьками і дитиною. Все це ускладнює процес засвоєння дитиною норм поведінки та моральних позицій, що може призвести до порушень в особистісному розвитку.

Дитина має зростати в умовах постійного дотримання принципу оптимізму. Відносини з батьками, педагогами повинні будуватися на виховних позиціях розуміння, визнання і прийняття дитини як особистості, що передбачає вияви довіри, глибокої любові, емпатії, поваги. За таких умов у дитини молодшого шкільного віку формуватиметься впевненість у собі перед іншими, почуття власної значущості, що сприятиме його розвитку, досягненню успіхів у пізнавальних та моральних починаннях.

Вчитель є особою, яка керує процесом, допомагає батькам, навчає і підтримує їх зусилля у гуманізації і гармонізації взаємин із дітьми, досліджує стан культури взаємин дітей як із батьками так і з оточуючими їх людьми, інтегрує внутрішні інтереси, якості і можливості учнів. Вчитель початкових класів – учасник емоційно-культурного обміну між учнями і батьками, високий професіонал у вихованні культури сімейних взаємин.

Взаємодія з батьками та сім'ями учнів визнається одним із ключових аспектів роботи сучасного вчителя, що одночасно є важливою, але часто вузькою сферою його практичної діяльності. У зв'язку з цим стає надзвичайно актуальною підготовка вчителів та класних керівників до ефективного взаємодії з батьками та організації їхнього педагогічного участі шляхом створення в навчальних закладах спеціальних навчальних семінарів для педагогічних працівників з теми «Як організувати педагогічний взаємодію з батьками у сучасному освітньому середовищі».

Для керівників загальноосвітніх шкіл важливо уникати формалізму у взаємодії з батьками, забезпечуючи організацію спільної діяльності школи, сім'ї та громади на відповідному рівні. Це не лише впливатиме на успішність навчання та виховання учнів, але й сприятиме створенню комфортних умов для роботи педагогічних колективів і підвищенню престижу сучасних освітніх закладів.

Таким чином, щоб робота класного керівника з батьками у формуванні особистості дитини була продуктивною, потрібно використовувати всю міць педагогічного впливу на батьків, щоб через них позитивно впливати на учнів. Так само необхідно педагогу постійно відчувати підтримку батьків у всіх починаннях, бо виховати дітей всебічно розвиненими, духовно багатими, фізично досконалими, працьовитими, високоморальними громадянами держави, зі сформованою національною свідомістю, які люблять рідну землю, свій народ, його мову, готовими захищати все це – спільне завдання сім'ї, школи та громадськості, тому лише спільними зусиллями можна виховати гідну особистість.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та методичне вирішення проблеми формування культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку, що знайшло відображення в теоретичному обґрунтуванні змісту та формуванні педагогічних умов цього процесу.

Результати теоретико-методичного дослідження реалізації педагогічних умов засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для формулювання таких висновків.

1. Аналіз стану дослідженості проблеми засвідчив, що міжособистісне спілкування учнів молодшого шкільного віку на сучасному етапі є актуальним як у теоретичній, так і в практичній площинах. Проаналізовано важливі для дослідження поняття: «спілкування», «міжособистісне спілкування», «культура спілкування», «мовний етикет», «культура міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку». Мета, завдання та зміст формування культури міжособистісного спілкування детермінуються соціальними змінами, віковими особливостями учнів, рівнем підготовленості вчителів та готовністю батьків на взаємодію зі школою в процесі формування культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку, здійснювати цілеспрямовану, систематичну роботу з формування морально-етичного виховання в молодших школярів.

Визначено, що спілкування – це соціальне явище, яке виникає в процесі суспільно-трудової діяльності як потреба людей сказати щось одне одному. Суспільна сутність спілкування виявляється в його змісті, функціях, видах, формах, способах і мотивах. Доведено, що спілкування в сучасному суспільстві вважається надзвичайно важливим і мовні навички все більше відіграють ключову роль у передачі інформації.

За видом діяльності спілкування визначено, що виділяють кілька

основних функцій спілкування: організація спільної діяльності, пізнання людьми один одного та формування та розвиток міжособистісних взаємин.

2. Розкрито сутність та вікові характеристики формування культури спілкування молодших школярів в освітньому процесі. З'ясовано, що молодший шкільний вік, який триває від 6-7 до 9-11 років, визначається ключовою подією в житті дитини – її вступом до школи. У школі формується нова структура відносин, де система «дитина – дорослий» розкладається на дві частини: «дитина – вчитель» і «дитина – батьки». Взаємовідносини «дитина – вчитель» стають важливим компонентом в стосунках дитини з суспільством, і вони впливають на ставлення дитини до батьків і інших людей. У молодшому шкільному віці спілкування з дорослими охоплює всі сфери діяльності учнів. В основному, це спілкування з батьками в родинному середовищі, і воно має значний вплив на міжособистісні відносини з однолітками. Позитивні стосунки з дорослими під час спілкування сприяють емоційному благополуччю дітей та їхній впевненості під час взаємодії з однолітками.

Спілкування молодших школярів з однолітками має різноманітність комунікативних виразів та значний вплив. Під час взаємодії з ровесниками можна спостерігати вирази і дії, які мало ймовірно зустрічаються у спілкуванні з дорослими. Між однолітками часто виникають конфлікти, намагання нав'язати свої думки та вимоги, діти можуть вести себе відкрито та активно.

Культура спілкування молодших школярів формується на основі певного досвіду, який складається з таких компонентів: ціннісний компонент, рефлексія, активізація, операційний компонент, співробітництво.

3. Дослідили стан сформованості культури спілкування дітей молодшого шкільного віку в освітньому процесі. Визнали, що взаємодія між школою і сім'єю є невід'ємною складовою успішного навчання та виховання дітей. Цей взаємозв'язок об'єднує батьків, вчителів, адміністрацію школи та інших учасників освітнього процесу в єдину команду, орієнтовану на

глибокий розвиток та формування особистості учня. Дослідили, що завданням спільної діяльності навчального закладу і сім'ї з питань вирішення проблем навчання, виховання і розвитку дітей є:

- інтеграція зусиль сім'ї і педагогічного колективу в діяльності щодо розвитку особистості дитини;
- забезпечення участі батьків в організації освітнього процесу і шкільному самоврядуванні;
- мотивація батьків до вивчення науково-методичної та психолого-педагогічної літератури з проблем розвитку та виховання дітей;
- підвищення психолого-педагогічної культури батьків, поповнення арсеналу їх знань, вмій і навичок виховної взаємодії з дітьми;
- підвищення відповідальності батьків за виховання дітей, ролі батька у родині;
- створення системи просвітницької роботи, спрямованої на підвищення правової культури батьків;
- презентації успішного досвіду сімейного виховання;
- підвищення рівня профінформованості батьків та їхньої компетентності з проблем формування здорового способу життя, профілактики асоціальної поведінки та поширення шкідливих звичок, репродуктивного здоров'я дітей та молоді, організації змістовного сімейного дозвілля;
- залучення батьків до виховної роботи з дітьми та молоддю за місцем проживання;
- надання психолого-педагогічної підтримки та допомоги проблемним сім'ям.

Формування культури спілкування, яке відбувається в контексті особистісного розвитку учнів і їхньої мотивації в навчанні, є основою для становлення моральних якостей та комунікативних умінь і навичок. У цьому процесі закладаються основи для подальшого формування цінних аспектів культури спілкування, що впливає на широкий спектр їхнього особистісного

розвитку.

4. З'ясували значення партнерської взаємодії сім'ї та школи у різних її проявах на формування взаємовідносин серед учнів в освітньому процесі. Визначили, що важливою умовою ефективної навчально-виховної роботи з дітьми є співробітництво школи і сім'ї, спрямоване на формування високого рівня педагогічної культури батьків. Важливим фактором в розвитку цієї співпраці є педагогічна освіта батьків та їх активна участь у навчальному процесі. Успіх у галузі освіти та якість надання освітніх послуг часто залежать від тісної взаємодії між навчальним закладом та батьками. Байдушність або недбалість стосовно обов'язків перед дітьми негативно впливає на розвиток і становлення молодих особистостей, адже співпраця батьків, дітей і вчителів є важливим складником «педагогічного трикутника». Визначили, що основними принципами партнерської взаємодії визначаються добровільність, довготривалість і взаємна відповідальність.

5. Обґрунтували, що сприятливими педагогічними умовами формування культури спілкування учнів початкових класів в освітньому процесі є:

- урахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів під час спілкування;
- суб'єкт-суб'єктна взаємодія, яка базується на ціннісному ставленні, взаємоповазі до співрозмовників, позитивних емоційних взаєминах;
- дотримання ввічливості, тактовності, правил і норм мовленнєвого етикету у спілкуванні;
- збагачення словникового запасу, його використання під час різних ситуацій спілкування та взаємодії.

Педагогічні умови визначаються як система факторів, за допомогою яких може підвищуватися ефективність освітнього процесу та є необхідними складовими у формуванні культури спілкування учнів початкових класів у цьому процесі.

Під час взаємодії молодших школярів пропонуються ігри, дискусії, робота в групах і парах, проектна діяльність та ін. Аналіз сформованих умінь і навичок з культури спілкування здійснюється завдяки проведенню, крім уроків, виховних заходів, конкурсів, свят, вікторин, годин спілкування, тренінгів, співпраці з батьками тощо. Таким чином, ефективність створених і апробованих педагогічних умов формування патріотичних якостей молодших школярів у взаємодії школи та сім'ї доведено.

6. Визначено форми та методи взаємодії сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку. Сучасна родина стикається з труднощами в вихованні підростаючого покоління через відсутність необхідних культурологічних і педагогічних знань, а також відсутність необхідних навичок. Це впливає негативно на виховні можливості сім'ї у формуванні морально-ціннісних взаємин з дітьми. Таким чином, кожна родина, яка залишається основним елементом суспільства, потребує допомоги соціальних інститутів. Школа, яка є найближчим соціальним інститутом, може надати підтримку шляхом організації спеціальної підготовки для батьків та стимулювання та активізації виховної ролі сім'ї.

7. Розроблено методичні рекомендації щодо взаємодії сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку. Взаємодія школи і родини є важливим елементом успішного розвитку дитини. Існує кілька методів роботи з батьками, спрямованих на зміцнення цієї взаємодії: батьківські збори та консультації, електронні засоби зв'язку, батьківські комітети, спільні заходи та події, курси для батьків, індивідуальні консультації, ефективне використання соціальних мереж, залучення батьків до освітнього процесу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування в молодших школярів культури міжособистісного спілкування. Подальшого наукового вивчення потребують питання, пов'язані з формуванням культури міжособистісного спілкування учнів при

дистанційному навчанні під час воєнного стану в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
3. Богуш А. Діти і соціум : особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2006. 367 с.
4. Бугакова О. В. Проблема організації взаємодії батьків та школи у вихованні учнів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя : КПУ, 2017. Вип. 55 (108). С. 409-415.
5. Бугакова О. В. Формування освітнього простору нової української школи шляхом організації взаємодії педагогічного колективу та батьків. *Педагогічний альманах*. Херсон : КВНЗ ХАНО, 2018. Вип. 37. С. 55-60.
6. Бугакова О. В. Формування педагогічної культури батьків – провідна умова ефективної взаємодії сім'ї та школи. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка* : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (м. Полтава, 19-23 лют. 2018 р.). Полтава : КУЕП ПДАА, 2018. С. 391-394. URL : <http://rbl3d.ukrainianforum.net/t91-topic?highlight> (дата звернення: 01.11.2023).
7. Вашуленко М. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. *Початкова школа*. 2001. № 1. С. 11-14.
8. Взаємодія навчального закладу і сім'ї : стратегії, технології, моделі : практич. зорієнт. навч. посіб. /за ред. В. М. Оржеховська, В. І. Кириченко, Г. Г. Ковганич. Харків : Видавництво «Точка», 2007. 192 с.
9. Гончар Л. В. Формування гуманних взаємин батьків з дітьми

молодшого шкільного і підліткового віку : монографія. Київ : Задруга, 2017. 360 с.

10. Гончаренко С. А. Український педагогічний словник. / ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1997. С. 223-224.

11. Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 5. 560 с.

12. Закович М. М. Культурологія : українська та зарубіжна культура : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 430 с.

13. Кайдалова Л. Г. Психологія спілкування : навч. посіб. 2-ге вид. переробл. і доповн. Харків : НФаУ, 2018. 140 с.

14. Книга керівника навчально-виховного закладу : довідково-методичне видання / упоряд. Б. М. Терещук, В. В. Скиба. Харків : ГОРСІНГ ПЛЮС, 2006. 768 с.

15. Конвенція ООН про права дитини : ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лют. 1991 № 789-ХІІ. Київ : Столиця, 1997. 31 с.

16. Концепція «Нова українська школа». URL : <https://osvita.ua/legislation/law/2231/> (дата звернення: 03.11.2023).

17. Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина». URL : http://internat14.edu.kh.ua/simejne_vihovannya_v_sistemi_osviti_ukraini_sc_hasliva_rodina (дата звернення: 01.11.2023).

18. Корніяка О. М. До питання про особистісну обдарованість і культуру спілкування *Обдарована особистість : пошук, розвиток, допомога* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27-29 квіт. 1998 р.). Київ, 1998. С. 350–353.

19. Корніяка О. М. Конфліктність у навчально-виховному процесі і культура спілкування. *Конфлікти в педагогічних системах* : зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 20-21 трав. 1997 р.) Вінниця, 1997. С. 139-141.

20. Корніяка О. М. Мовленнєвий розвиток школярів з різною

сформованістю комунікативної культури. *Педагогіка і психологія (АПН України)*. 2000. № 4 (29). С. 14-21.

21. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра : монографія. Київ : Міленіум, 2006. 336 с.

22. Коханова О. П. Психологія партнерської взаємодії в освіті : навч.-метод. посіб. Київ : ПП Щербатих О. В, 2011. 104 с.

23. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : монографія. Київ : Фенікс, 2009. 416 с.

24. Кравець М. С. Культурологія : підруч. для студ. вищ. навч. заклад. Львів : Новий світ 2000, 2007. 320 с.

25. Кравченко Т. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : монографія. Київ : Фенікс, 2009. 416 с.

26. Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому : методичні матеріали та практичний досвід / авт.-уклад. : М. А. Араджионі, А. І. Гусев, Г. А. Коломоець, В. І. Потапова. Київ : Прометей, 2017. 328 с.

27. Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання : навч. посіб. Київ : НАУ, 2008. 160 с.

28. Максименко С. Д. Психологічні проблеми модернізації освіти в Україні. *Психолог*. 2005. лют. (№ 6). С. 3-6.

29. Максименко С. Загальна психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Форум. 2000. 215 с.

30. Мартиненко С. М. Особливості співпраці вчителя початкових класів з родинами учнів. *Початкова школа*. 2010. № 3. С. 59-61.

31. Моргун В. Ф. Психологія багатовимірної толерантності особистості та її межі. *Психологія і особистість*. 2015. № 1. С. 143-161.

32. Павелків Р. В. Вікова психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид., стер. Київ : Кондор, 2015. 468 с.

33. Побірченко Н. А. Освітньо-практичні перспективи розвитку партнерської діяльності школи і сім'ї. Партнерська взаємодія учня і вчителя в освітньому процесі. Партнерська взаємодія школи та сім'ї як фактор

оновлення сучасної освіти : наук.-метод. зб. Запоріжжя : СТАТУС, 2018. С. 14- 20.

34. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. Київ : А. С. К., 2004. 192 с.

35. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10-22.

36. Проблема спілкування батьків і дітей. Педагогічний такт батьків. URL : http://teacher.at.ua/publ/problema_spilkuvannja_batkiv_i_ditej_pedagogichnij_takt_batkiv/22-1-0-10458 (дата звернення: 03.11.2023).

37. Програма «Нова українська школа у поступі до цінностей». URL : <https://osvita.ua/legislation/law/2231/> (дата звернення: 03.11.2023).

38. Психологічні аспекти гуманізації освіти : Книга для вчителя / за ред. Г. О. Балла. Київ-Рівне, 1996. 128 с.

39. Савченко О. Я. Вивчення особистості молодшого школяра як передумова успішної організації його навчальної діяльності. *Початкова школа*. 2012. № 3. С. 1-3.

40. Сиса О. І. Взаємодія школи і сім'ї у вихованні та розвитку учнів початкових класів. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 4 (56). С. 162-167.

41. Слесик К. М. Розвиток комунікативних умінь і навичок молодших школярів у позакласній роботі. *Наукові записки. Серія: «Педагогічні науки»*. Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. Володимира Винниченка, 2001. Вип. 32. Ч. 2. С. 174-178.

42. Слесик К. М. Психолого-педагогічні основи формування комунікативних умінь молодших школярів у позакласній роботі. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки*. Київ-Запоріжжя, 2002. Вип. 23. С. 117-120.

43. Стаднік Н. В. Інформаційно-просвітницька робота з батьками молодших школярів у взаємодії школи і сім'ї. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2013. № 7(2). С. 313-321.

44. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 5. : Слово про слово. С. 160-167.
45. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 3. : Серце віддаю дітям. 668 с.
46. Татаринцева Г. Методологічні підходи до визначення поняття «партнерство». *Наука молода*. 2007. № 8. С. 145-150.
47. Тіхонова Н. Взаємозв'язок школи, сім'ї і громадськості у вихованні учнів (1945-1991 рр.) : навч. посіб. Кіровоград : ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2012. 100 с.
48. Філоненко М. Психологія спілкування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 224 с.
49. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування : навч. посібник. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2004. 304 с.
50. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. заклад. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2004. 303 с.
51. Цуркан Т. Г. Формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Чернівці, 2018. 340 с.
52. Чмут Т. К. Культура спілкування : навч. посіб. для студ. і виклад. вищ. навч. заклад. / за ред. Т. К. Чмут. Хмельницький : ХІРУП, 1999. 358 с.
53. Шигонська Н. В. Філософський, психологічний, соціологічний та педагогічний аспекти сутності категорії «професійна взаємодія». *Вісник Житомирського державного університету*. Житомир, 2008. Вип. 42. С. 160-164.
54. Bugakova O., Peretiaha L. Technology of developing pedagogical culture of parents. *Nauka i studia*. Przemysł, 2018. № 5 (185). P. 46-60.
55. Tolerance, Volunteerism and Leadership : textbook / authors : Inga Kapustian, Svitlana Yalanska, Tetiana Nikolashina et.al. Poltava : Publishing House «Simon», 2016. 50 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Прислів'я на морально-етичну тематику для роботи з дітьми

1. Вірний друг – то найбільший скарб.
2. Ввічливість дорожча за частування.
3. Ввічливих та лагідних скрізь шанують.
4. Ввічливий усім приємний.
5. Два брехуни однієї правди не скажуть.
6. Добре ім'я – найкраще багатство.
7. Добре роби, добро й буде.
8. Добре слово краще за мед.
9. Доброму скрізь добре.
10. Добро завжди перемагає зло.
11. Друзі пізнаються в біді.
12. Друга шукай, а знайдеш – бережи.
13. Другові завжди допомагай.
14. За добре слово грошей не платять, а скажеш – усім приємно.
15. Лагідне слово не важко мовить.
16. Лагідне слово наче день весняний.
17. Любиш кататися, люби і саночки возить.
18. Моя хата з краю.
19. На доброту відповідають добротою.
20. Не все те правда, що байка каже.
21. Не живи сам для себе, бо не вродився сам від себе.
22. Не одяг красить людину, а добрі справи.
23. Не той друг, що медом маже, а той, хто правду каже.

24. Одна правда пересилює сотню неправд.
25. Одне слово приємне, а наче сад цвіте.
26. Палець об палець не вдарив.
27. Рана гоїться, а лихе слово ні.
28. Світ не без добрих людей.
29. Свого «спасибі» не шкодуй, а чужого – не чекай.
30. Скільки ти сам зробив людям добра, стільки й тобі вернеться.
31. Слова щирого вітання дорожчі за частування.
32. Справжня людина як не смілива, то хоробра.
33. Тепле слово і в мороз зігріє.
34. Учись робити добро, воно – дорожче за золото.
35. Хто батька-матір зневажає, той добра не знає.
36. Хто доброї ради не слухає, тому тяжко допомогти.
37. Хто людям добра бажає, той і сам собі має.
38. Шануй людей, і тебе шануватимуть.

Додаток Б

Зразок зустрічі «За круглим столом»

Тема: Сучасний етикет і виховання культури поведінки у дітей молодшого шкільного віку.

Мета: Допомогти батькам проникнути в суть проблеми, розібратися в технології її вирішення і вибрати правильний шлях виховного впливу на дитину спільно з закладом освіти.

Підготовка:

- попередити батьків про дату, час зустрічі, повідомити тему;
- підготувати приміщення (оформити інтер'єр, створити затишок);
- підібрати педагогічні ситуації та задачі;
- зробити відеозапис життя дітей у закладі освіти;
- запросити професіоналів (психолога, соціального педагога та ін.).

План проведення зустрічі за «круглим столом»:

1. Повідомлення теми.

2. Обговорення проблеми:

- сутність і моральні основи сучасного етикету;
- зміст поняття «культура поведінки»;
- формування у дітей культурно-гігієнічних навичок і звичок;
- правила культури спілкування;
- правила культури діяльності;
- методи та прийоми формування культури поведінки у дітей.

3. Вирішення педагогічних завдань і ситуацій.

4. Перегляд та обговорення відео «Дотримання столового етикету під час обіду в шкільній їдальні», «Етика спілкування та культура поведінки дітей під час перерви».

5. Підсумок та рекомендації батькам.

Додаток В

Анкета для батьків «Спілкування в родині»

Мета: розкрити особливості спілкування батьків з дітьми.

1. Чи одностайні ви з вашим (їй) чоловіком (дружиною) у вихованні дитини?
2. Яка ваша позиція в спілкуванні з дитиною (домінуюча, на рівних)?
3. Як найчастіше ви впливаєте на дитину: у вигляді вказівок, пояснень, переконання, прохань?
4. Як часто, займаючись своїми справами, ви робите вигляд, що слухаєте дитину, але не чуєте його (часто, іноді, ніколи)?
5. Чи ображаєте ви дитину (словесно) при конфлікті з ним (так, іноді, ніколи)?
6. Чи враховуєте ви емоційний настрій вашої дитини (завжди, іноді)?
7. Як часто ви робите зауваження дитині, якщо він/вона допускає помилки в спілкуванні (завжди, іноді, ніколи)?
8. Чи нагадуєте ви дитині, якщо він забуває говорити мовні, етикетні формули?
9. Чи завжди ви розумієте настрій дитини?
10. Чи використовує ваша дитина в процесі спілкування міміку та жести? Як часто замінює слова жестами та мімікою?
11. Які прийоми і як часто використовуються в сім'ї для розвитку у дитини вміння спілкування?
12. З якими труднощами ви зустрічаєтеся в процесі формування навичок спілкування?
13. Що заважає вашому повноцінному спілкуванню з дитиною?

Додаток Г

Анкета для батьків «Батьки про свою дитину»

1. З ким із дорослих в сім'ї ваша дитина буває найбільш відвертою?
2. Як ваша дитина реагує на похвалу і на покарання?
3. Як ви заохочуєте свою дитину? Які форми заохочення діють краще, а які гірше?
4. Як ваша дитина реагує на осуд?
5. Чи є у нього/неї обов'язки по дому? Які саме?
6. З ким дружить ваша дитина? Чи є серед друзів однокласники?
7. Як часто у вас в будинку бувають друзі вашої дитини?
8. Як ваша дитина проводить вільний час?
9. До яких видів діяльності ваша дитина проявляє схильності, інтереси?
10. Що ви хотіли б повідомити про свою дитину?

Декларація академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Герман Юлія Юріївна, студентка 2 курсу, заочної форми здобуття освіти, факультету соціальної педагогіки та психології, спеціальності «Початкова освіта», освітньої програми «Початкова освіта», адреса електронної пошти yulia.german2010@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему: «Взаємодія сім'ї та школи у формуванні культури міжособистісного спілкування у дітей молодшого шкільного віку» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

_____

Герман Ю. Ю.

_____

Сиваш С. В.